

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

LÄRARUTBILDNINGEN

Examensarbete, 15 hp

Har skolan valt bort demokratin?

Skolans roll i det minskade valdeltagandet - med luppen på läromedel i företagsekonomi

Ansvarig institution: Institutionen för pedagogik, psykologi och idrottsvetenskap

Handledare: Lars-Göran Högman

GO 2963

Ht2009

Lars-Åke Stenemo

ABSTRAKT

Lars-Åke Stenemo

Har skolan valt bort demokratin?

Skolans roll i det minskade valdeltagandet - med luppen på läromedel i företagsekonomi

...

Has the school dropped the democracy?

The role of school in declining turnout - with the magnifier on textbook in business economics

Antal sidor: 46

Syftet med undersökningen är att få ökad kunskap om skolans roll i det minskade intresset för varje form av ett partipolitiskt engagemang bland ungdomar, manifesterat i ett minskat valdeltagande för förstagångsväljare. Speciellt önskas kunskap om skolan problematiserar samhällsföreteelser i undervisningsstoffet för att stimulera till deltagande i den demokratiska processen.

Den metod som används är en kvantitativ och kvalitativ text- och läroboksanalys med ett läroplansteoretisk perspektiv. Behandlingen av medbestämmandelagen, MBL, i läroböckerna i företagsekonomi, utgivna efter 1993 utgör exempel.

Det resultat som framkom är att MBL behandlas mycket olika. Olika synsätt på undervisnings syfte (konceptioner) framträder. Två läromedel (båda utgivna 1993) problematiserar frågan och redovisar motsättningar gällande MBL, en med ett samhällsperspektiv, den andra ur ett företagarperspektiv. Övriga gör ett konstaterande i ett ekonomiskt rationellt/vetenskapligt angreppssätt. Två aktuella läroböckerna behandlar inte alls frågan. Tendensen eller attityden till MBL är positiv i tre och negativ i fyra av läroböckerna. Textomfånget har minskat från 1 procent eller mer (1993) till mindre än 1/10-dels procent av böckernas textmassa.

Slutsatsen är att moderna läromedlen i företagsekonomi *inte* utnyttjar stoffets möjligheter till att stimulera till politiskt engagemang genom kritisk granskning av olika företeelser, självständiga ställningstaganden eller genom att påvisa den politiska konflikten bakom lagstiftningen

Sökord: Demokrati-didaktik, demokratifostran, didaktik företagsekonomi, läroboksanalys

Postadress
Linnéuniversitetet
351 95 Växjö

Gatuadress
Universitetsplatsen

Telefon
0470-70 80 00

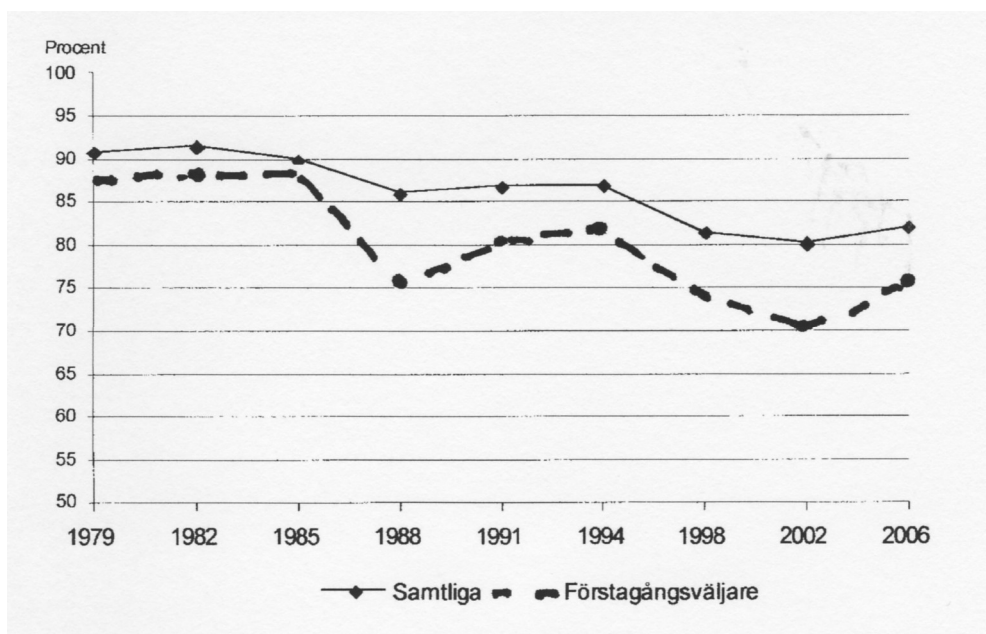
Innehåll

Inledning - Valdeltagande bland förstagångsväljare	1
Syfte och frågeställning – Har skolan någon roll i det minskade valdeltagandet.....	2
Demokratibegreppet	3
Litteratur- och forskningsöversikt – om demokratididaktik i skolan	7
Demokratin, skola och värdegrund.....	7
Didaktiska ansatser i skolans demokratiska fostran.	10
Urval och avgränsningar – Medbestämmandelagen i företagsekonomiska läroböcker	12
Kursplanerna i företagsekonomi.....	15
Metodiska ansatser och överväganden	17
Textanalys.....	17
Läroplansteori.....	19
Konceptionen – den didaktiska stilen.....	20
Urval – en metodfråga	21
Kognem – de minsta betydelsebärarna.....	22
Tendensen.....	23
Förändring över tiden	24
Den hermeneutisk processen	24
Den empiriska undersökningen – Läromedel i företagsekonomi under luppen.....	25
Kvantitativ analys	25
Kvalitativ analys - MBL och medinflytande i textböckerna	26
Vem beslutar och vem har inflytande.....	26
Införandet - historik.....	27
Konflikter om medbestämmande mellan arbetsgivare och fack	28
Kognemen i lärobokstexterna.....	30
Agenterna.....	30
Objekten.....	30
Konceptionen.....	31
Tendensen.....	32
Konfliktpolitiska ansatser	34
Sammanfattning och slutsatser av textanalysen	35
Diskussion - efterskrift	37
Om undersökningen.....	37
Om behovet av didaktiska överväganden.....	38
Om kursplanen.....	39
Om konkreta hjälpmedel	40
Om kvalitetssäkring av undervisningen	40
Litteratur och källor	42
Tryckt litteratur.....	42
Analyserade läromedel i företagsekonomi	44
Internetkällor (som ej finns i tryckt skrift)	45
DVD-film.....	46
Personlig e-post	46
Bilaga 1 – Kognem	1
Bilaga 2 - Min åsiktsprofil.....	4

Inledning - Valdeltagande bland förstagångsväljare

Det är välkänt att valdeltagandet bland förstagångsväljare har varit sjunkande under de senaste 20 åren med undantag från en liten ökning i valet 2006. Den senaste undersökningen från SKL, Sveriges kommuner och landsting, som presenterades i mars 2009 visar också detta. Även om en viss ökning skedde 2006, var procentandelen som deltog i detta val omkring 10 procentenheter lägre än vid valet 1982.¹

I kommunal och landstingsvalen var förstagångsväljarnas valdeltagande ännu lägre än i valen till riksdagen. Mest anmärkningsvärt är att det föreligger en procentuellt större skillnad jämfört med övriga väljare.²

Figur 1: Valdeltagande vid val till riksdagen, förstagångsväljare och samtliga. År 1979 – 2006. Procent. Källa SKL.

Inför valet 2006 genomfördes en omfattande utbildning genom ett projekt kallat ”Skolval 2006”, initierat av regeringen. Ungdomsstyrelsen fick ansvaret för skolvalet som genomfördes i samverkan med Sveriges Elevråd, Sveriges ungdomsråd, Myndigheten för skolutveckling och Valmyndigheten. Satsningen vändes sig till elever i grundskolans årskurs 7–9 och elever i gymnasieskolan. Syftet var dels att uppmuntra dem att rösta i skolvalet 2006, dels öka kunskap om och skapa motivation för hur man som ung kan delta i och påverka samhällsutvecklingen.

¹ Öhrvall, Richard, *Valdeltagande bland förstagångsväljare*, Sveriges kommuner och landsting (SKL), Stockholm 2009,

<http://www.skl.se/artikeldokument.asp?C=4363&A=58591&FileID=266214&NAME=09%2D071%5Fvaldeltagande%5Fwebb.pdf>

² *Ung idag, En beskrivning av ungdomars villkor*, Ungdomsstyrelsen 2007 sidan 74 ff.

<http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/4028e595144f328001144f46eaa00003/UNGIDAG2007WEBB.pdf>

Totalt deltog 405 000 elever i 1 380 skolor. Det var en kraftig ökning från 2002, då drygt 250 000 elever i 1 100 skolor deltog. Huruvida denna kampanj helt eller delvis kan förklara trendbrottet 2006 är inte bevisat, men Ungdomsstyrelsens rapport ger en bild av hur utbildning i demokrati i skolor bedrivs. Bristfällig information ”visar på ett behov av kompetensutveckling för lärare” då vissa missförstånd ”tyder på bristande kunskap i lärarkåren om grundläggande demokratiska processer”.³

Syfte och frågeställning – Har skolan någon roll i det minskade valdeltagandet

Hur man röstar är en valhemlighet, men vallängderna som utvisar om en individ röstat eller ej är en offentlig handling, varför andra kända data om individerna kan utnyttjas för att ge statistiska uppgifter om vilka grupper som röstar respektive inte tar del i valet. Detta har gjorts i SKL:s undersökning. Här finns ingen anledning att i denna undersökning fördjupa sig i rapporterna från vare sig SKL eller Ungdomsstyrelsen. Det intressanta är istället att det i princip är möjligt att undersöka om en elev som gått på viss skola, eller haft viss lärare, har utnyttjat möjligheten att delta i det allmänna valet. En enskild skola eller en enskild lärare kan via enkät i lämpliga årskurser ställa frågan om eleven anser sig ha fått tillräcklig kunskap om valalternativen för att kunna göra ett val. Det är således möjligt att följa upp *effekterna av skillnader i kvalitet i undervisningen*.

Syftet med denna undersökning är få ökad kunskap om *skolans* roll i det minskade intresset för varje form av ett partipolitiska engagemang. Detta minskade intresse visar sig i allt från viljan till ett aktivt påverka politiken genom att ansluta sig till ett politiskt ungdomsförbund, där medlemstalen sjunkit från 100.000 år 1990 till ca 27.000⁴ till enbart den enkla handlingen att uttrycka sin uppfattning genom deltagande i allmänna val, där valdeltagande bland förstagångsväljare, som framgår ovan, minskat med ca 10 procentenheter .

Det är skolans övergripande mål, den demokratiska fostran som innefattas i skolans samtliga ämnen som skall diskuteras i uppsatsen, inte texten om demokrati i samhällskunskapsboken. Av särskilt intresse i detta sammanhang är om det finns anledning att förmoda att det existerar kvalitetsaspekter och kvalitetsskillnader i undervisningen som har relevans för intresset och benägenheten att delta i det politiska samhällslivet

Det centrala begreppet i uppsatsen är ’konfliktpolitisk historiemedvetande’, vars innebörd behöver förklaras. Förleden i *konfliktpolitisk* hänsyftar på en motsättningen, en konflikten mellan två alternativ, som kräver ett ställningstagande. Efterleden definierar att det är de kontroversiella frågor som har en politisk eller ideologisk grund som avses.

Historiemedvetande är ett begrepp hämtat från historieämnet och som avser hur händelser och uttalanden tolkas och brukas i en politisk kontext. ’Historiebruk’ har blivit ett eget forskningsområde. Peter Aronssons skrift *Historiebruk* är en lättillgänglig handbok i ämnet.⁵

³ *Skolval 2006, Ungdomsstyrelsens slutrapport*, s. 46,

http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/4028e5951724b20a011724b225570002/skolval_2006.pdf, s 46.

⁴ *Riksdag och departement*, 2009-09-08, <http://www.rod.se/politikomraden/demokrati/MUF-drar-ifran-de-andra-ungdomsforbunden/>, Hämtad 2009-12-01.

⁵ Aronsson, Peter, *Historiebruk, att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund 2004.

I mitt begrepp 'konfliktpolitisk historiemedvetenhet' bestämmer termen konfliktpolitisk formen för historiemedvetandet. Att endast tala om att 'då beslöts', 'då infördes' etc. ger visserligen ett historiskt perspektiv, men beslutet kan lika gärna styrts av yttre omständigheter i en successiv utveckling.

Det är, enligt min uppfattning, genom att framhäva de alternativ man vid beslutstillfället stod inför som en medvetenhet om demokratins betydelse uppstår och som engagerar en individ till att delta i ett politiskt val. Långström framför en liknande tankegång i sin handbok, som huvudsakligen behandlar den praktiska sidan av undervisningssituationen. Där framförs den uppfattningen att skolan inte skall undvika kontroversiella frågor, utan "kanske just därför (är det) viktigt att man i en demokratisk stat inte undviker att ge eleverna/studenterna tillfälle att bearbeta och skaffa sig kunskap om dessa ämnesområden".⁶ Detta antagande kommer att beröras i den avslutande diskussionen.

Utifrån detta syfte har en relevant frågeställning formulerats med utgångspunkten att om möjligt utgöra ett 'stickprov' på undervisningen, ett representativt urval, konkret, klara avgränsningar och väldefinierade begrepp för att låta sig undersökas, och som kan medge vissa generaliseringar i diskussionen.

Den fråga som denna uppsats försöker besvara är om man i skolan, med ett urval av läroböcker i ämnet företagsekonomi som lins och indikator, utnyttjat frirummet⁷ eller lärarens möjligheter till att skapa eller påverka en politisk historiemedvetenhet, i synnerhet en 'konfliktpolitisk historiemedvetenhet' i syfte att stimulera till deltagande i den demokratiska processen, manifesterad i allmänna val.

Demokratibegreppet

Som framgår av titeln och uppsatsens frågeställning begränsas behandlingen av skolans värdegrund till den del som avser 'demokrati'. Men begreppet demokrati kan definieras på många olika sätt och har olika betydelser. I Nationalencyklopedin sägs att vad den språkliga betydelsen av folkmakt eller folkstyre "skall innebära råder det delade meningar om särskilt som demokratin, liksom de flesta andra samhällsföreteelser, befinner sig i ständig förändring".⁸

Den definition av demokrati som kommer att användas i denna uppsats innehåller några viktiga förutsättningar och termer som är begrepp i sig. Dessa skall inledningsvis förklaras. Utifrån denna genomgång formuleras sammanfattningsvis den definition av demokrati som i uppsatsen menas med demokrati. Denna definition ligger bakom ställningstagandet att ett

⁶ Långström S o Ulf Viklund, *Praktisk lärarkunskap*, Studentlitteratur, Lund 2006, s 178

⁷ Se definition s. 10.

⁸ *Nationalencyklopedin* • Lång, 2009-09-03
<http://www.ne.se/lang/demokrati>.

valdeltagande är det viktigaste demokratiska uttrycket en medborgare kan göra i en demokratisk stat.⁹

De förutsättningar och begrepp som ingår i definitionen är huruvida definitionen skall vara neutral i förhållande till politikens *inhåll*, begreppets *instrumentella* karaktär, samt dess relation till samhällets *överideologi* samt *nödvändiga konstitutionella fri- och rättigheter för fria val*.

Den definition av begreppet demokrati som används i denna uppsats är *neutral* i förhållande till politikens *inhåll*. Herbert Tingstens formulering av en sådan neutral definition citeras av Mats Lundström i artikeln "Kan definitioner av 'demokrati' vara opartiska". Tingsten hävdade att "...demokrati innebär en bestämd organisation av statsstyrelsen, en organisation, i vilken regelmässiga och legalt obundna folkliga opinionsyttringar – i praktiken huvudsakligen i form av val – är centrala moment" samt att "tron på demokratin (...) innebär en uppfattning om statsstyrelsens form, om tekniken för politiska avgöranden, icke om de statliga beslutens innehåll och samhällets struktur"¹⁰

Lundström argumenterar i artikeln för ett neutralt demokratibegrepp. Han menar att demokrati står för ett styrelseskick eller en beslutsform för lagstiftningen och inget annat. Han driver tesen att frågor om innehållet i de beslut som fattas efter den demokratiska beslutsformen skall exkluderas från demokratibegreppet. Han refererar en artikel i DN 25/6 1985 som fått rubriken "Heckscher ger Bohman en lektion i demokrati". I en intervju med statsvetarprofessorn och den tidigare högerledaren Heckscher kritiserar denne sin efterträdare som partiledare i Moderata Samlingspartiet, Gösta Bohman, för att han "medvetet definierar demokrati på ett sätt som passar egna politiska syften. Bohman hade kritiserat den socialdemokratiska politiken och om dess *inhåll* sagt att den var odemokratisk. Denna sammanblandning av form och innehåll av demokratibegreppet kunde inte partibrodern och professorn acceptera. Han ironiserade i en följande TV-intervju med att säga att "det är klart att man kan kalla saker för Karlsson om man vill".¹¹

I ett annat exempel på sammanblandning citerar Lundström ett uttalande från LO:s kongress 2000 där man talar om att "vidga demokratins räckvidd och fördela makt mera jämlikt".¹² Lundström skriver att när Heckscher intervjuades 1985 "var det förmodligen så att de flesta statsvetare i Sverige delade hans uppfattning att demokratibegreppet inte innefattar vare sig liberala principer om social och ekonomisk frihet från staten eller socialistiska principer om jämlikhet och ekonomisk demokrati."¹³

Lundström skärskådar också tre "innehållsliga" demokratidefinitioner, den socialistiska, den liberala och den "handlingskraftiga" definitionen.¹⁴ Som ett exempel på det sistnämnda åberopar Lundström ett citat av ja-sidan i EU-kampanjen där det hävdades att en EU-anslutning ökar graden av demokrati i Sverige därför att den sakpolitiska effektiviteten ökar.¹⁵ Lundström hävdar att det för statsvetenskaplig demokratiforskning, såväl normativ som

⁹ Den som vill följa den akademiska debatten om demokratibegreppet hänvisas till *Tidskriften för politisk filosofi* som utkommer med tre nummer per år sedan 1997 med stöd av Socialvetenskapliga forskningsrådet.

¹⁰ Lundström Mats (2001) Kan definitioner av 'demokrati' vara opartiska?, artikel i *Tidskrift för politisk filosofi* 2001:1, s. 38.

¹¹ A.a. s. 39 f.

¹² A.a. s. 58. Han citerar ett uttalande från LO:s kongress hösten 2000.

¹³ A.a. s. 40.

¹⁴ A.a. s. 55-65.

¹⁵ A.a. s. 62.

empirisk, vore förödande om en definition av ”demokrati” implicerar ett normativt ställningstagande ... då man aldrig skulle kunna lämna definitionsfrågan utan att först nå en normativ enighet”.¹⁶

Det är en logisk följd att innehållet i en innehållslig definitionerna inte kan accepteras av alla. Att relativisera demokratibegreppet med hänsyn till vad som kan accepteras var dock främmande för Tingsten och flera med honom, vilka istället angav lexikaliska och vetenskapliga skäl för sin definition.

Av anförda skäl ansluter jag mig till Tingstens och Lundströms ståndpunkter. Men för att tydliggöra uppsatsens definition av demokratibegreppet ytterligare i förhållande till andra åsiktsinriktningar kommer några *preciseringar* av detta att göras i definitionen.

Termen demokrati och dess sammansättningar har i det moderna språkbruket kommit att få stor spridning som ett värdeladdat *honnörsord* och används tacksamt i övertalningsdefinitioner med syftet att ändra människors attityd.¹⁷ Jag menar att det är än värre med termer som innehåller *honnörsord*.¹⁸ Den som argumenterar mot ett begrepp innehållande demokrati som *honnörsord*, utan att detta begrepp i övrigt är kopplat till nämnd definition av demokrati, kan beskyllas för att vara odemokratisk. Ordet demokratisk har då fått ett intrinsikala värde, en politikens *raison d'être*, ett inneboende egenvärde som inte innefattas i definitionen av ”demokrati”. Demokratibegreppet är en beslutsform för att styra landet, alltså ett *instrumentellt* begrepp. Detta bör explicit skall framgå av definitionen..

Motståndet mot att använda *honnörsordet* demokrati i en övertalningsdefinition innebär inte att själva det begrepp som avses inte är eftersträvansvärt. Till exempel ”de mänskliga rättigheterna” enligt gällande FN-konventioner kan, och bör ses som ett med demokrati jämförbart begrepp.

Men demokrati är inte en lag, moralisk princip eller ens grundlag eller annan princip vilken som helst. Jag menar att ”demokrati” är inte, utan *ingår* i ”överideologin” i Sverige och andra länder präglade av det moderna västländska tänkandet. I Skolverkets skrift *Värdegrundsboken* hävdas att demokrati skall ses som en överideologi ”emot vilka övriga angivna värden i läroplanen skall förstås”.¹⁹ Skillnaden är att man i *Värdegrundsboken* inbegriper en mängd innehåll som med min definition skall diskuteras som separata och parallella storheter. Vad är då ”överideologi”?

I en avhandling i idé- och lärdoms historia, *Överideologi och politiskt handlingsprogram – En studie i Lockes och Rousseaus tänkande* definierar författaren Eva-Lena Dahl sitt ideologibegrepp som ”en helhet av försanthållanden, normer och värderingar, som har till syfte att inrikta och reglera samhälleligt handlande i en klass, en grupp, institutions eller liknande intresse”.²⁰ Dahl menar att det finns en hierarki av utsagor, där den översta nivån, överideologin, bildas av utsagor av den mer generella giltigheten. På denna nivå vänder sig

¹⁶ A.a. s. 42.

¹⁷ A.a. s. 50.

¹⁸ Kommunisterna betecknade de av dem regerade länderna i Östeuropa för ’folkdemokratier’ och Hitler beskrev sitt styresätt som ’germansk demokrati’.

¹⁹ Zackari, Gunilla o Fredrik Modigh, *Värdegrundsboken om samtal för demokrati i skolan*, Skolverket, 2002, s. 39.

²⁰ Dahl, Eva-Lena. *Överideologi och politiskt handlingsprogram, En studie i Lockes och Rousseaus tänkande*, Göteborg 1980, s. 1. Hon hänvisar till S-E Liedman, *Motsatsernas spel, Friedrich Engels filosofi och 1800-talets vetenskap II*, 1977, s. 165 ff. för en redovisning av olika ideologibegrepp. Angivet ideologibegrepp i a.a. s. 340.

ideologin mot alla människor och avser att reglera allas handlingar med den utgångspunkten att alla är lika, alla har samma värde och bör handla på samma sätt och bortser från alla olikheter, naturliga, sociala, ekonomiska och politiska som skiljer människor åt.²¹ Demokrati ingår i överideologin i Sverige och andra västerländska demokratier.

Det har visat sig väsentligt vid analyser av historiska skeenden och förhållanden i andra kulturer att klart uttrycka distinktion mellan intrinsikala värden, det vill sig inneboende egenvärden eller det som också kallas *raison d'être* - vilket är motsatsen till instrumentellt – och något instrumentellt *och* del av en överideologi.²²

Robert A. Dahl har ställt upp sju kriterier för att bedöma huruvida en författning uppfyller kraven för att betecknas som demokratisk. Han gör en konnotation av begreppet demokrati. Kriterierna är 'den slutliga kontrollen hos valda befattningshavare', 'regelbundna val', 'allmän rösträtt', 'rätt för alla att kandidera', 'yttrandefrihet', 'fri press' och 'föreningsfrihet'.²³ Denna definition står inte i strid med Tingstens definition. Att denna definition av demokrati stipulerar ett visst innehåll i demokratibegreppet gör den inte "innehållslig" i ovan nämnd bemärkelse.²⁴ För att tydliggöra detta avser jag att i min definition sammanfattat Robert Dahls kriterier med formuleringen *nödvändiga konstitutionella fri- och rättigheter för fria val*.

Som sammanfattning av det sagda kan sägas att i *denna uppsats förstås med demokrati ett instrumentellt begrepp som ingår i överideologin i de länder som betecknar sig demokratiska. Det avser en styrelseform för staten, dvs. en politisk beslutsdemokrati som skall ombesörja samhällets gemensamma angelägenheter, och som innehåller nödvändiga konstitutionella fri- och rättigheter för fria val*.

²¹ A.a. s. 5.

²² Formuleringen ger möjlighet att ge legitimitet åt sammanslutningar som FN, EU, eller Vatikanen, vilka inte är demokratiska samt ifrågasätta legitimitet hos beslut, trots demokrati, till exempel överdrivet våld i Mellanöstern, där såväl Israels som Palestina har demokratiskt valda regeringar.

²³ Dahl, Robert A., *Demokratin och dess antagonister*, Ordfront, Stockholm 1999, s.. 259.

²⁴ Lundström s. 54.

Litteratur- och forskningsöversikt – om demokratididaktik i skolan

Demokratin, skola och värdegrund

Då uppsatsens instrument för att studera demokratiundervisningen är läroböcker i företagsekonomi, gjordes först en sökning av litteratur som behandlar ämnet företagsekonomi ur ett didaktiskt perspektiv. Ingenting påträffades. Ett undantag kan möjligen vara ett antal korta artiklar i tidskriften *Handel och ekonomi* som utges av föreningen lärare i ekonomiska ämnen.²⁵ Ingen av dessa artiklar berörde frirummet eller ämnesplanens koppling till läroplanen i avseende till frågan om demokrati.

Jag har också sökt uppsatser i ämnet, bl.a. med hjälp av Läromedelsförfattarnas bibliografi, men fann inte heller där något som berörde denna uppsats frågeställning..

Kent Larssons licentiatuppsats, *Demokratiska dimensioner i skolans samhällsundervisning, en didaktisk studie*, uppvisar en mycket kritisk inställning till det som i denna uppsats menas med demokrati. Han betecknar detta för en 'funktionalistisk demokratiuppfattning' om vilket han använder epitet som "valdemokrati", "konkurrensdemokrati" och menar att det är "en elit som förvaltar demokratin" och som mellan valen, enligt honom, "ger medborgaren i allmänhet små eller inga möjligheter att påverka eller delta i politiskt beslutsfattande".²⁶

Han menar att denna form av demokratisyn "avgränsar demokratin till en form för representativ styrelse med en elit som förvaltar demokratin åt dem som väljer sina representanter. Demokratin blir i första hand ett *medel* och en form för beslutsfattande". Denna text återfinns i inledningsavsnittet till avsnitt med rubriken "Deliberativ demokrati, deliberation och deliberativa samtal". Han hävdar vidare att med den funktionalistiska demokratiuppfattningen som grund betraktas demokratin som ett kunskapsområde med specifika fakta bland ett flertal andra kunskapsområden".²⁷ Citerad text är allt som avhandlas om demokrati i den form som denna uppsats menar med demokrati!

Larssons skrift ger, förutom insikt i hur det deliberativistiska synsättet har påverkat ämnet samhällskunskap, och hela skolan, också en bra översikt av historiska och gällande styrdokument för skolan. Larsson företräder en normativ, icke neutral, demokratiuppfattning. Han menar att med detta synsätt "finns en starkare strävan att i skolan skapa jämlika förutsättningar för *alla* att förstå demokratins grunder och utveckla intresse för och en förmåga att *delta* i det demokratiska samhällslivet. Demokratin förstås som vidare än en form av styrelse – demokratin ses som en livsform som alla uppväxande medborgare ska bli delaktiga i, till exempel genom skolan och dess samhällsundervisning."²⁸ Detta står i bjärt kontrast till Tingstens med fleras demokratidefinition och Lundströms påpekande att ett normativt inslag i demokratidefinitionen skulle vara förödande för forskningen om demokrati.

²⁵ *Handel och Ekonomi*, Utges av Föreningen Lärare i Ekonomiska ämnen, 4 nr /år från 1967.

²⁶ Larsson, Kent, *Demokratiska dimensioner i skolans samhällsundervisning, En didaktisk studie*, Licentiatuppsats 2004;1, Pedagogiska institutionen, Örebro Universitet, s. 59f.

²⁷ A.a. s. 59. Larsson hänvisar till Tomas Englund, "Den svenska skolan och demokratin, Möjligheter och begränsningar" i SOU (1999:93) *Det unga folkstyret*. Demokratiutredningens forskarvolym VI, s 13-50. Englund har i sin tur hämtat begreppen normativ och funktionalistisk demokratiuppfattning från Leif Lewin, *Folket och eliterna*, 1970..

²⁸ A.a. s. 59.

Larsson begrepp ”deliberativ demokrati” innehållet honnörsordet demokrati. I denna uppsats används begreppet deliberativism för Larssons samhällssyn.

Begreppet ’deliberativ demokrati’ är en modern, kanske postmodern, variant av ”innehållslig” definition som påträffas först så sent som kring millenniumskiftet år 2000. Ordet fanns vid denna tid inte i några ordböcker och Nationalencyklopedin angav om formen ’deliberativ’ att den används i grammatiska sammanhang.²⁹

En brist i Larssons arbete är att utgångspunkterna och källorna för hans resonemang i princip emanerar från en och samma källa, nämligen den som företräds av den dåvarande regeringen. Han redovisar inte oppositionens uppfattning som kommer till uttryck i reservationer och motioner eller den kritik som skolverkets olika skrifter utsatts för. Detta blir än allvarligare då han förespråkar en normativ definition.

Det bör vidare påpekas att Larssons licentiatavhandling inte berör skolans roll i det låga och minskade valdeltagandet bland förstagångsväljare. Premfors och Roth har uppmärksammat att det kan finnas en motsättning mellan ”deliberativa ideal (och) andra hävdvunna former, världen och praktiker i den svenska demokratin”³⁰ Premfors antyder att det i detta avseende finns en skillnad mellan demokrati och det deliberativistiska synsättet.³¹ Englund hävdar att en av deliberativismens karakteristika är ett ”inslag av kollektiv viljebildning, dvs. en strävan att komma överens ..”³² Detta kan vara ett sympatiskt förhållningssätt, men utvecklar inte elevernas förmåga till egna ställningstaganden i kontroversiella samhällsfrågor och därmed viljan och benägenheten att delta i allmänna val.

Det är viktigt att känna till olika forskares och författares beroende för att kunna bedöma om deras resultat erhållits oberoende av varandra eller utgör en tradering av tidigare forskning. Beroendekriteriet är ett av de fyra grundläggande kriterierna i historisk källkritik.³³ Såväl Kent Larsson som nämnde Klas Roth har ingått i forskningsgruppen ’Utbildning och demokrati’ med professor Tomas Englund som vetenskaplig ledare. En annan professor knuten till gruppen sedan 2003 är Bernt Gustavsson, Englunds egen avhandling 1986 i två volymer, *Curriculum as a Political Problem. Changing Educational Conceptions with special refernces to Citizenship Education* och *Samhällsorientering och medborgarfostran I svensk skola under 1900-talet* betraktas som startpunkten och om sitt inflytande säger man att” beträffande uppnådd vetenskaplig kvalitet att forskningsmiljön Utbildning & Demokrati idag (2007) är landets klart främsta läroplansteoretiska miljö med en produktion som vetter mot didaktik och pedagogisk och politisk filosofi, utbildningshistoria samt analys av utbildningspolitik. Inom samtliga dessa områden har miljön en mycket framträdande nationell plats och likväl en betydande internationell”.³⁴

Deras utgångspunkter är den deweyanska progressivismen. Det innebär, för denna uppsats viktiga, att gruppen har ett deliberativt synsätt, vilket framgår av att gruppen har ett särskilt forskningsprojekt kallat ’Utbildning som deliberativ kommunikation’. Detta och uppsatsens

²⁹ Premfors, Rune o Klas Roth (red), *Deliberativ demokrati*, Studentlitteratur, Lund 2004 s. 8.

³⁰ A.a. s. 9.

³¹ A.s. s. 14.

³² Englund, Tomas, ”Deliberativa samtal i ljuset av deliberativ demokrati” i Premfors (red), *Deliberativ demokrati*, s. 62.

³³ Thurén, Torsten, *Källkritik*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1997, s. 34 – 62.

³⁴ Forskningsgruppen Utbildning och demokrati, http://www.oru.se/templates/oruExtNormal_8457.aspx (hämtad 2009-10-23)

avgränsningen gör, att de så väl många som omfattande avhandlingar och andra arbeten som genomförts i kretsen kring nämnda forskargrupp, inte mer än undantagsvis tagits upp till behandling.

Den läroplansteoretiska forskningen omfattar i sina generella och allmänna delar också kursplanen i ämnet företagsekonomi. För en översikt av denna forskning hänvisas till Molin, *Rum, frirum och moral, en studie i skolgeografins innehållsval*.³⁵ Även om inriktningen i avhandlingen är ämnet geografi, kan angreppssätt och resultat i stor utsträckning också tillämpas generellt på de flesta ämnen.

Molin skriver att "skolans politiska uppdrag är att utbilda och fostra demokratiska medborgare och skolämnenas främsta syfte är att bidra till en realisering av läroplanens mål, som är överordnade kursplanerna." Hennes avhandling belyser lärarnas tolkning av 'frirummet', med vilken hon menar "vilket lärostoff som lärarna själva väljer för att koppla läroplanens mål via kursplanerna till den praktiska undervisningen".³⁶ I motsats till Molin har i denna uppsats läromedlet istället för läraren blivit föremålet för analys.

Från Molins arbete har jag också hämtat begreppet 'konceptioner' som används i analysavsnittet, och med vilket menas ett specifika synsätt på undervisningen.

Begreppet didaktik och dess relation till pedagogik behandlas också av Molin. Den definition som presenterades av pedagogikprofessorn Ference Marton vid en konferens 1986 anordnad av dåvarande Universitets- och högskoleämbetet, överensstämmer med den av mig använda och innebär i didaktik är det undervisningens innehåll som skärskådas och hur man når avsedda inlärnings- och undervisningseffekter.³⁷

Det finns emellertid en stor skillnad mellan Molins angreppssätt och det som används i denna uppsats. Inte bara av det skälet att detta är en uppsats för 15 hp och Molins arbete var en doktorsavhandling. Av teoretiska skäl, har jag valt att studera enbart en liten klart definierad delmängd av det stoff som läroplanen benämner som skolans allmänna målsättning. Det är mer preciserad den del av *samhällets gemensamma värden*,³⁸ och som avses att behandlas inom kursplanernas frirum och gällande hur skolan kan medverka till att stimulera eleven att delta i den demokratiska processen, manifesterad i allmänna val. Jag vill på detta sätt tydligare än Molin sätta luppen på ett kvalitativt betraktelsesätt av hur frirummet utnyttjas.

Molin antyder den problematik jag åsyftar när hon refererar Ola Sigurdsson som problematiserar uttrycket "i överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism" och ställer frågan om vad som menas med etik och vilken etik skolan egentligen skall stödja. Frågan är "vems eller vilkas tolkningar och värden det är som skall gälla". Molin drar sig undan frågan och konstaterar att "skolan är en plats där samhällets värdekonflikter speglas".³⁹

³⁵ Molin, Lena, *Rum, frirum och moral, En studie av skolgeografins innehållsval*, Uppsala universitet, Uppsala 2006, s. 61 – 70.

³⁶ A.a. s. 17.

³⁷ A.a. s. 54.

³⁸ Jag använder medvetet inte begreppet "värdegrund" av två skäl, dels då ordledet '-grund'. förutom att antyda de värden på vilket hela samhället vilar också antyder en historisk tradition och dels genom att begreppet saknar en klar definition och kommit att betyda allting som den som gör uttydningarna tycker är bra eller gott.

³⁹ Molin, s. 14.

Didaktiska ansatser i skolans demokratiska fostran.

Att undervisa av Arne Maltén innehåller inte termen deliberativism eller några böjningsformer av detta ord, men dess idé framträder tydligt när värdegrund och utbildningssätt diskuteras. ”Eleven har att tillägna sig inte bara faktakunskap, utan framför allt kognitiva strukturer ... dvs. ’lära sig att lära, s.k. metakunskap’”. Han hävdar vidare att lärarens uppgift är att bygga upp elevernas förmåga till ”flexibilitet, samverkan och teamlösningar” med en lärare som ”agerar mer som handledare än expert”.⁴⁰

I avsnittet om ”politiska värderingar” hävdas att ett politikerförakt bland ungdomen ”torde ha sin grund i svårigheter att nå fram med sina åsikter till de folkvalda församlingarna i stat, landsting och kommun, dvs. att kunna kommunicera med den representativa *indirekta demokratin*. (sic). Författaren argumenterar för ”ökad känslighet och variation i beslutssystemet; ett erkännande av mångfalden och ett *ökat utrymme för direktdemokrati*”. (Min kurs). Författaren tar dock upp hur eleverna kan tränas i den indirekta demokratin ”via lokala organ där eleverna är representerade, t ex klassråd, elevråd, skolråd och lokal skolstyrelse”.⁴¹ Han beaktar således inte betydelsen av den konfliktpolitiska historiemedvetenheten, utan betraktar endast den yttre formen, något som lätt blir en teatersituation utan verkligt innehåll och utan koppling till demokratins innebörd. Val mellan kamrater som företräder olika åsiktsinriktningar eller mellan beslutsalternativ som är baserade på *fundamental oenighet*⁴² behandlas inte.

Skolverkets *Värdegrundsbok* som omnämns ovan, har ingen explicit skrivning, och inte heller något implicit resonemang, om värdet av ett konfliktpolitiskt historiemedvetande för att stimulera till politikiskt deltagande, och heller inte något om ett politiskt deltagande. Boken tar istället upp sådana värden som att ”utjämna ekonomiska privilegier och olikheter mellan olika grupper i samhället” ämnen som är *föremål för demokratiska beslut*. (min kurs)

Boken tar också upp ”respekten för människan och människovärdet och varje människas frihet” och menar att detta är en av ”grundprinciperna *inom demokratin*” (min kurs) och betraktar detta som en del av en ”innehållsfokuserad demokrati”.⁴³ Ett filosofisk synsätt är det motsatta, nämligen att de ’universella och eviga’ principerna om varje människas frihet, vilka fått ett explicit uttryck i den nya skollagen, får till konsekvens att ett demokratiskt samhälle skapas där varje människa behandlas lika och där var och en har sin röst i allmänna val. Frihetsbegreppet, vilket enligt Rawls kan beskrivas med hänvisning till ”tre företeelser: de som är fria, de restriktioner eller begränsningar de är fria från och det som de är fria att göra eller intet göra”, och dess relation till en författning har getts en filosofisk skrud i hans *Teori om rättvisa*.⁴⁴ Erlingsson och Ödalen uttrycker förhållandet i en utredning om kommunalt självstyre, tankar som bör gälla också alla andra former av lokalt självbestämmande och inflytande, att ”individuell moralisk autonomi, utgör grundbulten för såväl demokrati som rätten till lokalt självbestämmande”.⁴⁵ Det ligger utanför ramarna för denna uppsats att närmare beröra dessa frågeställningar.

⁴⁰ Maltén, , Arne, *Att undervisa – en mångfasetterad utmaning*, Studentlitteratur, Lund 2003, s. 81.

⁴¹ A.a. s. 85f.

⁴² Begreppet fundamental oenighet är hämtat från disciplinen värdeteori, ett delområde inom praktisk filosofi. Se Bergström, Lars, *Grundbok i värdeteori*, Thales, Stockholm 1997, s. 14 f.

⁴³ Zackari, s. 40.

⁴⁴ Rawls, John, *A Theory of Justice*, Harvard 1971, sv. övers. Annika Persson, *En teori om rättvisa*, Daidalos, Göteborg 1999, s. 195 ff.

⁴⁵ Erlingsson G.Ó. och J.. Ödalen, ”Kommunalt självstyre, demokrati och individuell autonomi” i *Tidskrift för politisk filosofi* 2008:2, s 35.

Skillnaderna mellan *Värdegrundsboken* och de definitioner jag använder är väsentliga. Förutom att det är viktigt att veta vad man talar om, så krävs entydighet vid såväl analyser som för möjligheterna att utforma operationella undervisningsmetoder och därmed sammanhängande utvärdering av undervisningen.

Hans Albin Larsson, professor och lärarutbildare vid högskolan i Jönköping, ger i *Vår demokratis värdegrund* uttryck för att demokrati är en delmängd ur värdegrunden. Hans demokratibegrepp består i sin tur av bland annat delmängderna ”möteteknik, kritisk tänkande, mänskliga rättigheter, demokratins organisering i samhället, historiska sammanhang”.⁴⁶ Det moderna begreppet värdegrund kan betraktas som synonymt med det äldre begreppet överideologi som behandlats ovan. Däremot tycks mer eller mindre allting ingå i H A Larssons demokratibegrepp.

”Nu förstår vi med ordet ’Gud’ något som är oändligt gott” skrev Thomas av Aquino (1225 – 1274, katolska kyrkans främste teolog) i *Summa theologiae*. Mats Lundström inleder sin artikel med att konstatera att en liknande förståelse av ordet ”demokrati” inte är ovanlig.⁴⁷ H A Larssons syn på demokrati tycks överensstämma med detta.

H A Larsson redogör i sin bok för hur samhällsundervisningen förändrats över tiden och redovisar där en intressant slutsats.⁴⁸ Redan 1919 underströks i undervisningsplanen för folkskolan att historieundervisningen skulle lägga en grund för fosterlandskärlek och sund samfundsanda och undervisningens innehåll skulle betona ”den fredliga odlingens och samhällsordningens utveckling”. Tio år senare utökades historieämnet och kallades ”Historia med samhällslära”. Skolkommissionen som tillsattes 1946, omedelbart efter andra världskrigets slut var enig om att skolan borde vara instrumentet för att på vetenskaplig grund bygga det framtida demokratiska samhället. Larsson skriver, lite uppgivet, att ”vid 2000-talets början kan vi konstatera att det inte är mycket kvar av grundskolans samhällsundervisning.”⁴⁹

Med Ference Marton som redaktör utkom i mitten av 1980-talet tre volymer, alla med huvudtiteln *Fackdidaktik*. En underrubrik till volym 1 är *Principiella överväganden*. Här behandlas frågor om skolans roll, metodikämnet, didaktik på ett övergripande och generellt sätt.⁵⁰

⁴⁶ Larsson, Hans Albin, *Vår demokratis värdegrund. Aspekter på en högst väsentlig del av lärarutbildningens allmänna utbildningsområde*, Hjalmarson & Högberg, Stockholm 2004, s. 20 (figur 1).

⁴⁷ Lundström s. 38.

⁴⁸ Larsson, H.A, s. 57.

⁴⁹ A.a. s. 58.

⁵⁰ Marton, Ference (red), *Fackdidaktik, Volym 1, Principiella överväganden, Yrkesförberedande ämnen*, Studentlitteratur, Lund 1986.

Urval och avgränsningar – Medbestämmandelagen i företagsekonomiska läroböcker

Urvalet av skolämne har begränsats till ämnet företagsekonomi. Som ett komplement till vad som skrivs i *Värdegrundsboken* där författarna anser att ”vissa ämnen är mer eller mindre lämpade för att bedriva undervisning om värdegrunder” och anger samhällskunskap, historia, religion och filosofi, vill jag lägga till företagsekonomi.⁵¹ I ämnet återspeglas många av de värdekonflikter som är föremål för avgörande i de demokratiskt valda organen och ett etiskt ställningstagande finns i stort sett i varje handling. Som en illustration kan ett i ekonomin så central begrepp som ränta få utgöra ett exempel. Islam förbjuder varje troende muslim att ta ränta.⁵² I Koranen kan man läsa att ”Gud har förklarat handel lovlig och förbjudit ocker”.⁵³ Också Bibeln har restriktioner. I Andra Moseboken står att ”Om du lånar ut pengar till en landsman, till en nödlidande i mitt folk, skall du inte göra som ockrarna och kräva ränta av honom. Tar du din nästas mantel som pant, skall du lämna tillbaka den före solnedgången, eftersom den är det enda täcke han har. Vad skall han annars svepa om sig när han sover?”⁵⁴

Det är inte bara religiöst etiska principer som vill förhindra ränta på lån, utan det finns också ideologiska idéer med samma konsekvenser, vilket bland annat har medfört skapandet av JAK-banken i Sverige som lånar ut pengar utan ränta.⁵⁵ Ett såväl historisk som internationellt perspektiv ges av Kennedy.⁵⁶ Men inte bara ränta, utan begrepp som egenintressets roll kan diskuteras. Amartya Senn, ekonomiprofessor i Harvard, hänvisar till ”marknadsekonomier, exempelvis Japan, där man systematiskt har avlägsnat sig från egenintressets linje till förmån för ett beteende som bygger på etiska regler – pliktmedvetenhet, lojalitet och god vilja.”⁵⁷ Slutsatsen är att ämnet företagsekonomi, mer än de flesta andra ämnen, erbjuder möjlighet till konkret tillämpning av etiska problem.

Enligt flera studier följer lärarna till stor del det upplägg som läroboken ger.⁵⁸ Ämnet företagsekonomi är troligen inget undantag. En analys av läroböckerna kan därför ge en ungefärlig bild av vad som avhandlas på lektionerna. Jag återkommer till frågan under avsnittet läroplansteori nedan.

Ett annat viktigt urval är att en mycket konkret fråga valts ut, nämligen hur lagen om medbestämmande, MBL, behandlas i dessa läroböcker. Frågan har valts därför att den har koppling till frågan om demokrati. I en lärobok skriver man att under ”70-talet föregicks MBL, medbestämmandelagen, av en intensiv debatt där den kommande lagen ibland till sin betydelse jämfördes med den allmänna rösträtten, och för en del företag kom MBL att innebära något av en kulturrevolution”.⁵⁹ Frågan lämpar sig därför att behandlas för att ge ett

⁵¹ Zackari, s. 89.

⁵² Samuelsson, Jan, *Islamisk ekonomi*, Studentlitteratur, Lund 2000, s. 32.

⁵³ *Koranens budskap*, med kommentarer och noter / tolkning från arabiskan av Mohammed Knut Bernström, Proprius, Stockholm 2002, Sura 2:275, s. 33. *Koranen* i Zetterstéens översättning, 1917, avviker i flera avseenden. För skillnader, se Göran Larsson, *Att läsa Koranen, en introduktion*, Verbum, Stockholm 2006, s. 10.

⁵⁴ Bibeln, 2 Mos. 22:25-27.

⁵⁵ Leon, Mario, *Tänk om*, DVD, JAK Medlemsbank, Sverige 2004. och JAK-banken, <http://www.jak.se/>,

⁵⁶ Kennedy, Margit, *Interest and inflation free money*, Steyerberg 1988, sv övers M. Pässe, *Ekonomi utan ränta och inflation*, Korpen, Göteborg 1991.

⁵⁷ Sen, Amartya, *On Ethics and Economics*, New York 1987, sv. övers. M. Eklöf, *Etik och ekonomi*, SNS, Stockholm 1995, s. 19.

⁵⁸ Molin, ss 44 och 160.

⁵⁹ Hed F, m.fl, *Femax, Företagsekonomisk baskurs, Del 1, Orientering*, Studentlitteratur, Lund 1993, s. 228.

'konfliktpolitiskt historieperspektiv'. Dessutom berör frågan alla, även dem som inte studerar företagsekonomi. För dem som utövar ledarskap är medbestämmande eller dess innebörd en del av vardagen, och ledarskap är ett ämnesområde som behandlas i ämnet företagsekonomi.

Mitt angreppssätt skulle lätt kunna utökas till att gälla vilket ämne som helst och empiriska data skulle också kunna omfatta såväl en vidare krets av läromedel och iakttagelser av lektioner etc., men varken praktiska skäl, eller teoretiska överväganden talar för detta. De kvalitativa resultat som kan nås av denna begränsade undersökning skulle påverkas i mycket liten utsträckning av ett mer omfattande material.

Den viktigaste avgränsningen är just den som följer av demokratibegreppets definition. Denna avgränsning kan ytterligare motiveras med de tankegångar som finns hos nuvarande skolminister Jan Björklund och i det reformarbete av skolan som är inne i slutskedet. I några dokument från folkpartiet framgår att "Folkpartiet vill stärka lärarnas befogenheter och status".⁶⁰ "Skolans lärare och rektorer ska ha ansvaret för undervisning och hur målen nås. Vi måste värna lärarnas professionalism genom att åter ge dem ökad frihet".⁶¹

I Folkpartiets partiprogram kan man läsa under rubriken Demokratin. "I de etablerade demokratierna utgör likgiltigheten inför det politiska arbetet ett hot mot en levande demokrati. Medborgarna måste vinnas för demokratin åter."⁶² Det går inte att någonstans i dokument från Björklund eller folkpartiet finna stöd för deliberativismen.

En av de inblandade i arbetet med de kommande ämnesplanerna, Agneta Bronäs⁶³, universitetslektor vid lärarutbildningen vid Stockholm Universitet, skriver om den pågående läroplansreformen att "samhällskunskap kommer att få särskilt ansvar för demokratifostran men viss kunskap blir framlyft. Eleverna ska få förståelse för samhällsinstitutionernas verksamhet, syfte och organisation och för politiska procedurer".⁶⁴ Hon fick följande fråga om hur detta skulle tolkas. "I vilken utsträckning kommer den deliberativa tolkningen av demokrati att tonas ner i kommande kursplaner till förmån för den äldre, den i statsvetenskap och filosofi använda och mer neutrala definitionen, och därigenom framhäva betydelsen och värdet av allmänna val och författningen?"⁶⁵ Hon svarade att "Jag kan nu bara svara för grundskolans kursplaner men då ser det ut som om den deliberativa tolkningen av demokrati är helt nedtonad och i stället kommer den "gamla" uppfattningen att framhävas. Det är mycket tydligt att det statsvetenskapliga perspektivet får genomslag men det filosofiska arvet blir mer otydligt i kursplanen". I ett tidigare svar meddelade hon också att "inom vetenskapsvärlden håller deliberativ demokrati på att försvinna ut genom att projekt med deliberativ ansats inte längre får forskningsresurser."⁶⁶

I detta sammanhang bör också påpekas att kursplanen i ämnet samhällskunskap år 2008 fick ändrad lydelse genom några tillägg. Två nya strävansmål, "utvecklar kunskaper om och förståelse

⁶⁰ Folkpartiet, <http://www.folkpartiet.se/FPTemplates/QuickFacts.aspx?id=20483&pID=3547>
Hämtad 2009-12-01.

⁶¹ Folkpartiet, http://www.folkpartiet.se/upload/50044/Skola_2005.pdf, Hämtad 2009-12-01.

⁶² Folkpartiet Liberalernas partiprogram (uppdaterat 2007) s. 7 (42),

http://www.folkpartiet.se/ImageVault/Images/id_3770/ImageVaultHandler.aspx

⁶³ Agneta Bronäs avhandling har titeln, *Demokratins ansikte: en jämförande studie av demokratibilder i tyska och svenska samhällskunskapsböcker för gymnasiet*, Stockholm 2000. I den översyn av kursplanerna som Skolverket startade 1998 ansvarade hon för revideringen av kursplanen i samhällskunskap för den obligatoriska skolan och var delansvarig i samma ämnes kursplaner för övriga skolformer.

⁶⁴ Bronäs, Agneta, "Från demokrati som lydadsinstrument till demokrati som deliberation" artikel i *Vägval i skolhistorien*, 2009 nr 2 s. 19.

⁶⁵ Mejl 2009-09-08 till Agneta Bronäs.

⁶⁶ Bronäs, Agneta, mejl anlänt 2009-09-09 och 2009-09-24. Bronäs har godkänt citaten. Svaren baserades på vad som var känt vid tillfället.

av hur politiska system fungerar” samt ”utvecklar förmågan att delta i och påverka politiska beslut”. Under ämnets karaktär har tillagts att vid ”studier av olika samhällsfrågor är politiska och ekonomiska aspekter väsentliga liksom användningen av begrepp som inflytande, makt, konflikt, ideologi, klass, intresse och påverkan”. Detta har också resulterat i ändringar i kriterierna för betyg på samtliga betygsnivåer, där t.ex. kriteriet för ’mycket väl godkänt’ säger att ”eleven analyserar och drar slutsatser kring hur politiska system på lokal, regional, nationell, EU- och internationell nivå påverkar vår vardag”.⁶⁷ I ett avslutande avsnitt, Om kursplanen, i denna uppsats kommer en diskussion att föras om inte en liknande formulering också borde införas i kursplanen i företagsekonomi.

I en tidigare uppsats hävdade jag att respekt för ’demokratiska värden’ borde uttryckas mer explicit som ’demokrati och de mänskliga rättigheterna’.⁶⁸ Författarna till den nya skollagen är inne på samma tanke. Det talas uttryckligen i första paragrafen att utbildningen ”ska också förmedla och förankra de grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheter som det svenska samhället vilar på”. Andra paragrafen anger att utbildningen ”skall utformas i överensstämmelse med de mänskliga rättigheterna och grundläggande demokratiska värderingar såsom människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet sam solidaritet mellan människor”. I kommentarerna framgår att det är konventionen om de mänskliga rättigheterna och barnkonventionen som avses. De värden som tidigare fanns att läsa i Lpo 94 med formuleringen ”i överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism” har ersatts med nämnda formuleringar och fått en högre dignitet genom att flyttas från läroplan till lag. Paragraferna 3 och 4 anger att all undervisning skall vara konfessionsfri, det vill säga inte kopplad till religiös verksamhet.⁶⁹

Trots dessa specificeringar är frågan om ’vems eller vilkas tolkningar och värden det är som skall gälla’. Jag kan precisera denna fråga till att avse i vilken utsträckning som de liberala eller socialistiska ”innehållsliga” demokratidefinitionerna, inklusive deliberativism, skall vara värden som skall behandlas inom skolans frirum? Jag exkluderar behandlingen av denna fråga genom att avgränsa uppsatsen till den definition som jag givit begreppet demokrati. Diskussion om andra delar av ’samhällets gemensamma värden’ överläts till annat sammanhang.

En avgränsning i uppsatsen är också den del av värdegrundsundervisningen som sker ämnesintegrerat och som en del av ämnets frirum. Detta står i motsats till särskilt anslagen tid. En debatt om detta förekommer i fackpressen.⁷⁰ Att välja att behandla demokratifrågan ämnesintegrerat skall ses som ett svar på rubriken i *Värdegrundsboken* som lyder ”Kan värdegrunden ”genomsyra” all verksamhet?”⁷¹

⁶⁷ Skolverket, *Föreskrifter om ändring av kursplaner och betygskriterier för kurser i ämnet samhällskunskap i gymnasieskolan och inom gymnasial vuxenutbildning*, SKOLFS 2008:10, <http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/05/11/skolfs200810.pdf>

⁶⁸ Stenemo, Lars-Åke, *Minoriteter i Sverige – En diskussion kring integrering. En studie av Rosengård i ett nytt perspektiv*, Malmö 2002, s. 5. (Uppsats i kulturteori, tillgänglig på Malmö stadsbibliotek)

⁶⁹ *Den nya skollagen, för kunskap, valfrihet och trygghet, Ds 2009:25, del 2*, s. 747 ff.

⁷⁰ Alm, Fredrik, ”När läroplanens mål och innehåll blir ämnen på schemat”, *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy*, E-tidskrift 2004:1, utg. av The Research Unit for Studies in Educational Policy and Educational Philosophy, Uppsala universitet 2004. <http://www.upi.artisan.se/>, hämtad 2009-12-01.

⁷¹ Zackari, s. 87 ff.

Kursplanerna i företagsekonomi

De läroböcker som analyserats avses alla att vara ett läromedel som följer nu gällande kursplan för FE1203 - Företagsekonomi B, inrättad 2000. Dess äldre motsvarighet tillkom år 1994 och följer Lpf 94⁷² och hade beteckningen FE 203.⁷³ Förändringarna mellan dessa båda kursplaner är endast redaktionella.

Den lilla skillnaden mellan kursplanerna gör att denna uppsats begränsas till de formuleringar som gäller i Kursplan 2000, I denna finns nio olika mål som eleven skall ha uppnått efter avslutad kurs. Det finns anledning att gå här gå igenom dessa för att se huruvida det inom dessa finns utrymme för frirum att behandla läroplanens övergripande mål, med denna uppsats begränsning till demokrati, och till att stimulera till ett politiskt ställningstagande genom att behandla en konfliktpolitisk fråga.

1. Eleven skall förstå affärsidéns betydelse för företagande

Diskussionen om affärsidé rymmer många möjligheter att diskutera etiska frågeställningar. Ett exempel är hur Ray Kroc, grundaren av hamburgerkedjan McDonald's "som en verklig pragmatiker" bröt mot kontraktet med bröderna McDonald och själv byggde en egen restaurang.⁷⁴

2...ha kunskap om företagandet villkor och hur de förändrats över tiden

Att företagandet villkor är en het politisk fråga i Sverige är välbekant för alla. Ett av dessa villkor som företagaren har att beakta är MBL och därför skulle kunna behandlas med detta mål som motiv. Och texten i detta måls senare del anger att det är ett historiskt perspektiv som skall ge. I kursplan 1994 är detta explicit uttryckt. Målet rymmer väl möjligheten till att skapa ett 'konfliktpolitisk historiemedvetande'.

3 ... ha förmåga att analysera, kritiskt bedöma och lösa problem för att kunna ta ställning i frågor som är viktiga för samhället, företaget eller individen

Detta mål är ännu mera kopplat till läroplanens allmänna målsättning och förutsätter att frirummet utnyttjas till 'konfliktpolitiskt historiemedvetande'.

4 ... kunna ta ställning till etiska frågor och konsekvenser för miljön av företagsekonomiska beslut.

Skillnaden mellan detta målet och det föregående är närmast att i detta målet anges i klartext att det är etiska frågor och miljöfrågor som skall ses som viktiga för samhället. De frågor om ränta, egenintresse etc. som diskuteras ovan under rubriken Urval och avgränsningar, skulle mycket väl kunna tas upp under denna målformulering.

5 ... ha kunskap om olika principer för organisation, ledarskap och samarbete

Detta mål är kanske det som närmast berör frågan om medbestämmandelagen, MBL, skall behandla eller ej i ett läromedel. I kursplan 94 finns en liten skillnad i formulering, " ...

⁷² Lpf är läroplanen för frivilliga skolformer, inklusive gymnasieskolan. Lpo avser den obligatoriska skolan.

⁷³ *Samhällsvetenskapsprogrammet, Program mål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer*, GyVux 1994:16, Skolverket 1994, s. 96.

⁷⁴ Love, John F, *Mc Donalds, behind the arches*, sv. övers. M. Eklöf, *McDonald's. Affärsidé som blev en livsstil*, Stockholm 1987, s. 222f.

organisation, arbetsledning och förnyelse av verksamheten i företag och förvaltning”. Skillnaden kan knappast förklara en förändring i behandlingen av MBL i läromedel producerade enligt kursplan 94 eller kursplan 2000. Formuleringen ’olika principer’ erbjuder möjlighet till en konfliktpolitisk presentation.

6 ... ha kunskap om olik företags verksamhet, uppbyggnad, företagsform och utveckling

Detta mål skulle mycket väl kunna rymma en jämförelse av utvecklingen mellan Ica och den konsumentkooperativa rörelsen⁷⁵ liksom en diskussion om förhållandet att två av de främsta ”Svenska” företagen, världsledande i sina respektive branscher, nämligen Ikea inom möbelbranschen och EF inom språkutbildning, inte är börsnoterade aktiebolag.

7 ... kunna tillämpa principer och metoder för budgetering, finansiering och kalkylering

I ’budgetering’ och ’kalkylering’ finns inbyggt begrepp som vinst och avkastning, något inte helt självklart om affärsidén är entreprenad av offentligt finansierad verksamhet. Till synes helt fackbetonade mål rymmer utrymme för diskussion som skapar en konfliktpolitisk historiemedvetenhet.

8 ... kunna tillämpa principer och metoder för marknadsföring och redovisning

Man behöver bara jämföra avsnittet i en lärobok i företagsekonomi om fördelarna med ett varumärke med den diskussion som förekommer i massmedia . ”Nu för tiden måste man ha ett märkesplagg på sig för att vara respekterad. Många människor blir utanför och mobbade på grund av sina kläder och sin stil.”⁷⁶ I företagsekonomi får man lära sig att vi behöver något ”som snabbt hjälper våra hjärnor att gallra bland all information. Då fungerar ett pålitligt varumärke bra. Vi tar mindre risk och spar tid när vi väljer ett varumärke vi känner till och har förtroende för” Intill texten finns en färgbild utvisande en mannekänguppvisning för ett varumärke som vänder sig till unga kvinnor med en bildtext som säger att varumärket skall ”associeras till en lekfull person som mår bra men som också vill se bra ut och som är orätt för att visa vägen för andra”⁷⁷ Ämnet är kontroversiellt. Det är lätt att göra en konfliktpolitisk situation genom studera de politiska partiernas konsumentpolitik.

9 ... kunna utföra ekonomiska arbetsuppgifter med hjälp av aktuell informationsteknik och i lämpliga arbetsformer.

Kursplan 1994 formulerade detta mål med att ”kunna använda datorer för olika ekonomiska tillämpningar”. Persondatorer hade då endast några få år på nacken.

Hur läromedlen utnyttjat kursplanens möjligheter till att behandla visst stoff för att skapa en konfliktpolitisk historiemedvetenhet kommer att behandlas i den kvalitativa analysen i den empiriska undersökningen.

⁷⁵ Larsson, Mats, ”Ica på dagligvarumarknaden”,

<http://www.ica-historien.se/Organisation/Centrala-ICA/ICA-pa-dagligvarumarknaden>, hämtad 2009-12-01.

⁷⁶ Sydsvenska dagbladet, ”Postis”, 2005-07-09,

<http://w2.sydsvenskan.se/postis/inlagg.php?subject=4&thread=71931> ,hämtad 2009-10-24.

⁷⁷ Anderson, Jan-Olof, *E2000, Combi B, Faktabok*, Liber, Malmö 2009, s. 252.

Metodiska ansatser och överväganden

När syftet med undersökningen formulerats, i detta fall skolans roll i det minskade valdeltagandet, gällde det att finna metoder för att kunna beforska problemet. Ett test av en lärobok visade att det troligen skulle vara möjligt att med hjälp av textanalys av läromedel. Läroboken visade sig kunna utgöra en approximativ avspeglning av den transformerade kursplanen, med tillräcklig noggrannhet med hänsyn till undersökningens syfte. Detta borde gälla, trots att det inte var den del av kursplanen som var direkt ämnesanknuten som var av intresse, utan det i kursplanen som avspeglar skolans och läroplanens allmänna målsättning.

Förväntningarna var att läroboksförfattarna mer eller mindre använt kursplanen som en checklista och därför sett till att allt i anvisningarna fanns med. Det intressanta var därför inte om en viss fråga behandlades eller inte, utan *hur* den behandlades. Det gällde att finna en metod som kan påvisa vilka perspektiv och vilka värderingar som avspeglas i det icke ämnesanknutna stoffet och som ger en uppfattning om avvägningen och prioriteringarna mellan detta och det fackbetonade stoffet i läroböckerna. Av särskilt intresse var att försöka komma åt att studera hur skolan behandlar de fenomen i stoffet som har en konfliktpolitisk bakgrund.

Valet av metod baseras också på det övervägandet att en textanalys av läroböcker skulle ge ett mer allmängiltigt resultat gällande den transformerade läroplanen och med högre validitet än vad någonsin en intervju eller en enkätundersökning skulle kunna ge. Speciellt gäller detta då det visade sig möjligt att en textanalys skulle kunna omfatta samtliga allmänt spridda läroböcker i ett ämne.

Utformning av textanalysen i denna uppsats, och som presenteras nedan, bygger på analysmetoder som hämtats från flera humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner.

Det bör betonas att det inte rör sig om en total textanalys som frågar vad texten säger i olika avseenden. I denna uppsats genomförs en partiell textanalys för att ge svar på uppsatsens fråga, om läroboken medverkar till att skapa en konfliktpolitisk historiemedvetenhet. Det är således inte texten som styr analysen utan uppsatsens frågeställning.

Textanalys

En mer generell handledning för textanalys är Melin och Langes handbok *Att analysera text*.⁷⁸ Boken ger en arbetsmodell för analys av allt från poesi till facklitteratur. Terminologi, begreppsapparat och tillvägagångssätt har delvis utnyttjats i denna uppsats. *Vägar genom texten* av Hellspong och Ledin är en mer omfattande och mer avancerad handbok i textanalys med inriktning på vad författarna kallar 'brukstext'.⁷⁹ *Textens mening och makt* av Bergström och Boréus är inriktad på samhällsvetenskaplig textanalys. Förutom avgränsningen som följer av bokens titel, borrar denna handbok djupare i analysen och behandlar också hur tolkningen av de iakttagelser som en mekanisk textanalys givit upphov till kan göras. Boken innehåller bl.a. ett kapitel om idé- och ideologianalys, som har gett nya aspekter vid tolkningen av den studerade texten.⁸⁰

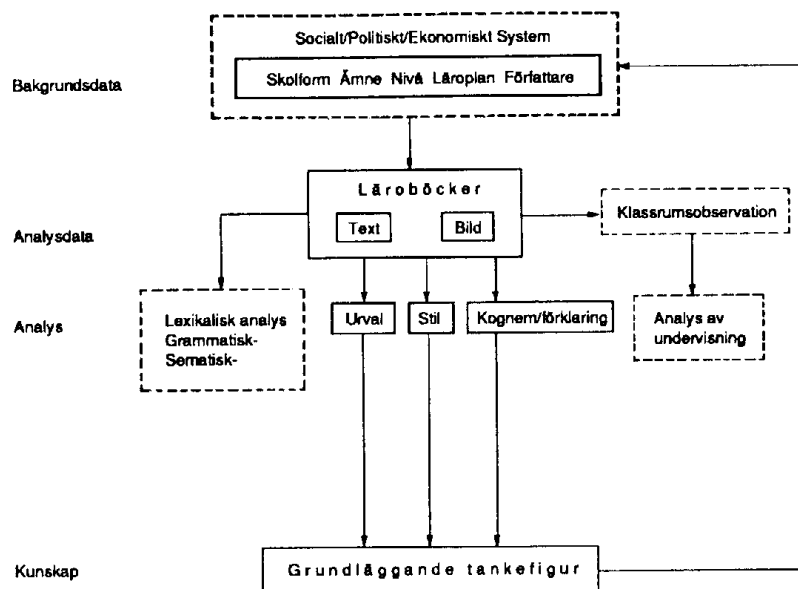
⁷⁸ Melin, Lars o. Sven Lange, *Att analysera text*, Studentlitteratur, Lund 1995.

⁷⁹ Hellspong, L. o. P. Ledin, *Vägar genom texten, Handbok i brukstextanalys*, Studentlitteratur, Lund 1997.

⁸⁰ Bergström, Göran o. Kristina Boréus, *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*, Studentlitteratur, Lund 2005, s. 148 ff.

Till skillnad från nämnda böckers generella angreppssätt är Selanders *Lärobokskunskap* specifikt inriktad på textanalyser av läroböcker.⁸¹ I boken presenteras en modell för en arbetsgång vid en läroboksanalys, (figur 2). Denna modell ger en fast struktur åt en i huvudsak kvalitativ textanalys. Modellen inrymmer dock delmetoder av kvantitativ karaktär, till exempel att beräkna ett textavsnitts procentandel av hela läroboken. Denna modell har befunnits lämplig att använda som disposition för den empiriska studien i denna uppsats.

Ansatzerna är dock blygsamma i Selanders handbok gällande metoder för tolkning och slutsatser av påvisade skillnader och likheter mellan olika läroböcker eller för att förstå en boks eventuella särdrag. Vid denna tolkning har den hermeneutiska modellen (figur 3) varit ett hjälpmedel. Modellen har hämtats från Alveson och Sköldbergs handbok vars syfte är ”en intellektualisering av kvalitativ metod lika väl som en pragmatisering av vetenskapsfilosofi”.⁸² Kapitel 4, omfattande ca 60 sidor, i denna bok ägnas åt hermeneutiken. En mer lättillgänglig redogörelse för hermeneutiken kan erhållas i ovan nämnda *Vägar genom texten*.

Figur 2: Arbetsmodell vid pedagogisk textanalys⁸³

De för denna uppsats relevanta delarna i modellen i figur 2 är bakgrundsdata i form av läroplansteori, stilen (den didaktiska stilen i termer av konception), urval av läroböcker och urvalet av text i dessa samt begreppet kognem. Innebörden av dessa komponenter i modellen presenteras nedan. Allt detta sammantaget utgör en ’grundläggande tankemodellen’ som blir föremål för denna uppsats tolkning.

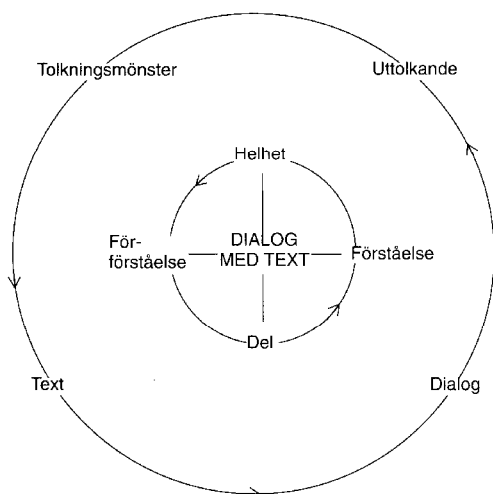
Ett för denna uppsats väsentlig kvalitativt begrepp är ’tendens’, som på ett avgörande sätt kan påverka tolkningen och slutsatserna. Därför får detta begrepp ett eget avsnitt. Förändringen

⁸¹ Selander, Staffan, *Lärobokskunskap, pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841 – 1985*, Studentlitteratur, Lund 1998.

⁸² Alveson M. o K. Sköldberg, *Tolkning och reflektion, Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Studentlitteratur, Lund 1994, s. 5.

⁸³ A.a. s. 46.

över tiden och en annan kvalitativ variabel som används vid tolkningen och därför får ett kort avsnitt. Metodavsnittet kommer att avslutas med en kort presentation av den hermeneutiska processens innebörd, med konkreta kopplingar till uppsatsens innehåll och frågeställning..

Figur 3: Den hermeneutiska cirkeln, basversionen⁸⁴.

Läroplansteori

Läroplanen och kursplanen är väsentliga för en läroboks innehåll. Men för att förstå mera av hur de påverkar ett läromedel måste man studera lite läroplansteori. En introduktion är Lindes *Det ska du veta!* Han menar att det finns en kedja i synen på läroplanen, den formulerade, den transformerade och den realiserade. Det för denna uppsats mest intressanta är det som rör 'transformering', med vilket menas den "tolkning, tillägg och frändrag och de mekanismer som verkar i uppkomsten av ett materialiserat innehåll i undervisningen".⁸⁵ Nästa fas i undervisningsprocessen, 'realisering', förverkligandet av det valda stoffet, det vill säga att stoffet verkligen behandlats och att kanske elevernas tänkande påverkats.⁸⁶ Denna senare aspekt kommer att beröras i avsnittet om fortsatta studier i denna uppsats.

Linde menar att ett sätt att se på läroplanen är att se alla avvikelser som något oönskat och bör förändras. Ett alternativt synsätt är att betrakta den "som en av de faktorer som påverkar undervisningsinnehållet och inse att det finns många andra faktorer". Det kan vara läroböckernas styrande inverkan, ämnets traditioner, läraren som individ och dennes potentiella repertoar, dvs. lärarens förmåga att hantera olika sorters stoff eller förmedlingssituationer. Eleverna är en annan faktor, deras intresse och motstånd påverkar urval och uppläggning.⁸⁷

Med denna utgångspunkt blir det i denna uppsats främst viktigt att undersöka om kursplanen i företagsekonomi *ger möjlighet* och kanske också *stöd* för att läroboksförfattaren skall välja att behandla medbestämmandelagen och göra detta ur ett perspektiv som skapar en konfliktpolitisk historiemedvetenhet.

⁸⁴ Alvesson, s. 174, fig. 4.3.

⁸⁵ Linde, Göran, *Det skall ni veta! En introduktion till läroplansteori*, Studentlitteratur, Lund 2000, s. 47.

⁸⁶ A.a. s. 75.

⁸⁷ A.a. s. 49 f.

Långström har i sin avhandling *Författarröst & Lärobokstradition* satt författarna i fokus.⁸⁸ Hans betoning är *varför* läroboken blev som den blev, det vill säga hur författaren säger sig har gjort urvalet och vilka tankar och överväganden denne gjort, inklusive dennes beaktande av lärobokstraditionen i ämnet och marknadsmässiga villkor. Det ligger utanför ramen för denna uppsats att ta reda på varför medbestämmandelagen behandlats som den gör i läroböckerna, även om tendensanalysen som behandlas nedan berör området. Frågan varför? är viktig om man vill få ett underlag för diskussion om en förändring, vilket gör att frågeställningen kommer att uppmärksammas i avsnittet om fortsatt undersökning.

Konceptionen – den didaktiska stilen

Nära kopplat till läroplansteori är den metod som i denna uppsats har valts för att beskriva stilen i läromedlen. Dessa har klassificerats efter den didaktiska stilen med det läroplansteoretiska begreppet ”konception”. Detta begrepp lär påträffas första gången i en artikel av Tomas Englund och Gunilla Svingby. De tankar som utnyttjas i denna uppsats har de båda författarna utvecklat under rubriken ”Tre konceptioner för samhällsfostran – utgångspunkter för samhällsorienteringens didaktik”.⁸⁹ Konceptionerna och de för denna uppsats viktigaste aspekterna presenteras i figur 4.

Konceptioner	Patriarkalisk	Vetenskaplig-rationell	Demokratisk
Skolans roll	Fostrare av bestämda värden	Expertbaserad kunskapsöverförare	Kritiskt medborgaraktiverande
Epok	1800 – 1927, 1990-talet, ⁹⁰	1945 - 1962	1962 – nutid
Offentlig utbildnings syfte	Karaktärsfostran	Arbetsmarknadsförberedelse	Förberedelse för demokratisk participation
Politikbegrepp	Konstitutionell, konflikter underordnade det nationella intresset	Apolitisk, ämnesbaserade studier relaterade till ekonomisk utveckling	Politisk bildning, betoning av konfliktperspektiv

Figur 4: Konceptioner som synsätt på undervisningen.

Den demokratiska konceptionen kan ju användas utan att stimulera till ett deltagande i den demokratiska processen. En deliberativ tolkning kan spåras hos Molin av den ’demokratiska’ konceptionen, medan Englund och Svingby vid denna tidpunkt talade om att ”konfliktdimensionen lyfts fram” och att det är viktigt att bidra till ”utvecklingen av en kompetens i att tänka och agera i det politiska spektrumet” och till ”en analys av värderingar”.⁹¹

⁸⁸ Långström, Sture, *Författarröst och lärobokstradition, en historiedidaktisk studie*, Umeå universitet, Umeå 1997.

⁸⁹ Englund, Tomas o Gunilla Svingby, ”Didaktik och läroplansteori” i Marton, F. (red), *Fackdidaktik, volym 1, Principiella överväganden. Yrkesförberedande ämnen*, Studentlitteratur, Lund 1986, s. 102 ff.

⁹⁰ Molin s. 63. Molin har noterat att ”den patriarkaliska konceptionen kan exempelvis skönjas i 1990-talets skolpolitik”.

⁹¹ Englund o. Svingby s. 123 samt Molin s. 63.

Urval – en metodfråga

I tidigare avsnitt behandlas det urval och de avgränsningar som är förutsättningarna för denna uppsats. Men urvalet kan också ses som en metodfråga. Som framgår av bilaga 2 till denna uppsats fanns flera möjligheter till val av såväl konfliktpolitiska frågeställningar som vilka skolämnen som skulle väljas. Uppsatsens avgränsning är en dialog mellan det praktiskt möjliga och metodiska avväganden.

En genomgång av bibliotekssystemet Libris och en sökning på bokförlagens hemsidor gav vid handen att tre förlag givit ut läromedel i företagsekonomi under den senaste femårsperioden. Det är Bonniers, Gleerups, Liber. Studentlitteratur gav 1993 ut sitt senaste läromedel i ämnet för gymnasieskolan. Några förlag har mer än ett läromedel. Trenden är klar: det är hela läromedelspaket med faktaböcker, övningsböcker, tillgång till webbsidor, datorprogram, lärarhandledningar med förslag till examensuppgifter etc. som man idag satsar på.

Förutom de läromedel som valts på detta sätt har också ett äldre läromedel, Femax, Företagsekonomisk baskurs, som utkom 1993, då detta är starkt avvikande från övriga läroböcker i ämnet genom sin uttalade målsättning att ta upp miljöengagemang, de fackliga spelreglerna och utrikeshandeln också i ett globalt perspektiv⁹². Liber har 2009 en helt ny upplaga av sitt läromedel E2000 och helt omarbetat det avsnitt som är föremål för studie i denna uppsats. Jag har valt att redovisa båda skrivningarna.

De läromedel som därför kommit att omfattas av undersökningen presenteras i följande tabell i bokstavsordning.

⁹² Hed m.fl., *Femax, Företagsekonomisk baskurs, del 1, Orientering*, Studentlitteratur, Lund, s. 7.

LÄROMEDEL	FÖRLAG	ÅR 1:A UTGIVNING	MARKNADSFÖRS 2009 /senaste tryck.	Studerade sidor ⁹³
Access ⁹⁴	Liber	2008	Ny	-
BIZ ⁹⁵	Gleerups	1997	Ja, 4:e uppl. 2005	313
E2000 ⁹⁶	Liber	1994	Ja, 7:e uppl.	Del 1; 262-263
E2000 Combi ⁹⁷	Liber	2009	Ny	160, 163
FEMAX ⁹⁸	Studentlitteratur	1993	Nej, 1993	222-228
Goodwill ⁹⁹	Bonniers	2004	Ja. 2:a uppl. 2007	-
Kubik ¹⁰⁰	Gleerups	2009	Ny	173
MEGA ¹⁰¹	Bonniers	1993	Ja, 5:e uppl. 2007	303-306
Take off ¹⁰²	Gleerups	2008	Ny	240-241

Figur 5: De studerade läromedlen

Figur 5 fordrar några kommentarer. Året för första utgivningen bedömdes som intressant för studien. Syftet är att kunna påvisa om en konfliktpolitisk fråga presenteras olika beroende på när första utgivningen skedde. Det är ju lika intressant att veta om dessa läroböcker fortfarande används. Kolumnen 'marknadsförs 2009/senaste tryck'. I de fall en äldre lärobok fortfarande marknadsförs anges detta med 'ja' och den upplaga som senast gavs ut. För nya läromedel är aktuell upplaga samma som utgivningsåret.

För studien har endast "faktaboken" i läromedlet närmare studerats. Arbetsböckerna har översiktligt gått igenom för att kunna göra en bedömning om stoff i dessa avvek från faktaboken som kunde ge en annan tolkning av läromedlet. Så befanns inte vara fallet i något fall.

Kognem – de minsta betydelsebärarna

Kognem definieras av Selander som de minsta meningsfullt kunskapsbärande enheten bestående av en kombination av agent, tid, plats, händelse och objekt.¹⁰³ Agent är den som är textens aktör. Tidsangivelse kan ske genom ord som 'då' och 'har alltid' och kan påverka hur texten uppfattas. Platsen, viktigt för denna uppsats, är 'centralt' och 'lokalt', där formuleringar som central förhandling kan tona ner intrycket av lokalt inflytande. Objekten påvisar vad som egentligen avhandlas i texten. En läsaren uppfattar en text olika om det är 'lagen' eller 'medbestämmande' som står i fokus.

⁹³ Från den på biblioteket tillgängliga upplagan och tryckningen. I den empiriska delen görs källhänvisningar enbart då andra sidor avses.

⁹⁴ Andersson m.fl, *Access, Företagsekonomi B, Fakta*, Liber, Malmö 2008.

⁹⁵ Arnesson m.fl, *BIZ, Företagsekonomi B, Faktabok*, Gleerups, Malmö 1997.

⁹⁶ Andersson, Jan-Olof m.fl, *E 2000 Classic, baskurs I, företagsekonomi, Basbok 2*, Liber, Malmö 1994.

⁹⁷ Andersson, Jan-Olof, *E2000, Combi B, Faktabok*, Liber, Malmö 2009.

⁹⁸ Hed m.fl, *F, Femax, Företagsekonomisk baskurs*, Del 1, Orientering, Studentlitteratur, Lund 1993.

⁹⁹ Bergengren m.fl, *Goodwill, Företagsekonomi B*, Bonnier Utbildning, Stockholm 2007.

¹⁰⁰ Dahlstedt, Lena m.fl, *Kubik, företagande i flera dimensioner, Företagsekonomi B, Faktabok*, Gleerups, Malmö 2009.

¹⁰¹ Albertsson, Sten m.fl, *Mega, företagsekonomi*, Bonniers, Stockholm 2007.

¹⁰² Eriksson, Lars m.fl, *Take off, företagande I en n y tid, Företagsekonomi A och B*, Gleerups, Malmö 2008.

¹⁰³ Selander, ss 26 och 74.

Kognemen är delen som står mot helheten, de fullständiga och exakta textutdragen, i den hermeneutiska processen.

Tendensen

Selanders modell har kompletterats med begreppet 'tendens', ett begrepp med rötter i den historievetenskapliga källkritiken som nådde Sverige vid tiden för sekelskiftet 1900.¹⁰⁴ Litteraturvetaren Cassirer skriver om samma ämne under rubriken "Berättarens attityd till stoffet" och menar att detta "är en av stilens viktigaste komponenter"¹⁰⁵. I denna uppsats används termen som ett öppet eller dolt ställningstagande till stoffets innehåll. Tendensen i de studerade läroböckerna analyseras genom en komparativ studie av texterna.

Metoden kan närmare beskrivas som att man försöker fastställa den 'semantiska differentialen' av ord och utsagor, med vilket menas att språket analyseras till sitt värdeinnehåll, dess styrka (jfr doft – lukt – illaluktande – stank) samt ordets grad av aktivitet (röra sig – springa). Orden eller utsagorna i den text som skall analyseras jämförs med möjliga alternativ som ger i sak samma betydelseinnehåll.¹⁰⁶

För denna uppsats är *värdeinnehållet* av särskild betydelse. Orden eller uttrycken skulle kunna listas enligt figur 6, där textens ord jämförs med andra möjliga med annat värdeinnehåll.

VÄRDEINNEHÅLL		
POSITIV	NEUTRAL	NEGATIV
chans, möjlighet		risk
De anställdas representanter",	Fackens representanter i ledningsgrupper innebär att de anställda få fram sina åsikter	parterna, främst på central nivå..", "inte enskilda anställda .. utan endast fackliga organisationer",

Figur 6: Schema för analys av värdeinnehåll i ord och uttryck.

I den empiriska delen av denna uppsats kommer endast de värdeladdade uttrycken att listas. Värdeladdningen har förutsatts framgå direkt av uttrycken.

Nära kopplat till tendensen är berättarperspektivet, det vill säga vem som tänks berätta texten. Ett tydligt och humoristiskt exempel visas i *Litterära laborationer*, en handbok för författare.¹⁰⁷ Tänkbara berättare om medbestämmandelagen, MBL, skulle bland annat kunna vara lagstiftaren, en företagsledare, en mellanchef, en anställd, en fackföreningsfunktionär, en arbetspsykolog eller en advokat. Göran Bergström diskuterar tolkningen av en text något vidare och menar att texten skall studeras med fokus på uttolkaren/forskaren, avsändaren, mottagaren och den omgivande diskursen. Det exempel författarna använder för att visa innebörden av sitt resonemang råkar vara just inflytande och medbestämmande i arbetslivet.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Thurén, ss 8 o. 63 ff. redogör närmare för tendenskriteriet.

¹⁰⁵ Cassirer, Peter, *Stilistik & stilanalys*, Natur & Kultur, Stockholm 1999, s. 50.

¹⁰⁶ A.a. s 71 ff.

¹⁰⁷ Melin, Lars, *Litterära laborationer, Tjugo experiment med text*, Ordfront, Stockholm 2002, s. 18ff.

¹⁰⁸ Bergström o. Boréus, s. 28.

Ytterligare ett steg är att göra en idé- och ideologianalys.¹⁰⁹ Hellspong diskuterar olika perspektiv och anser att ett betydelsefullt sådant är det ”ideologiskt-teoretiska” perspektivet.¹¹⁰ Bedömningen av tendens i de studerande texterna begränsas till huruvida de är positiva eller negativa till MBL.

Förändring över tiden

Texterna har vidare betraktats kronologiskt för att en bedömning av utvecklingen över tiden skall kunna göras. Även kursplanen Lgf 94 har därför studerats. Äldre material saknar intresse då den behandlade lagen som texterna avser inte fanns före denna tid.

Det bör vara av intresse att se om en konfliktpolitisk fråga behandlas annorlunda om händelsen ligger nära i tiden. Det är också intressant att studera hur en samhällsreformer behandlas efter dess beslut. Hur behandlas till exempel demokrati (enligt uppsatsens definition) som infördes i början av 1900-talet och medbestämmandelagen som tillkom under 1970-talet i dagens skola.

Den hermeneutisk processen

En variant av den hermeneutiska processen visas i figur 3. Figuren skall närmast förstås som en schematisk presentation av det tankesätt som används vid analys och slutsatser av givna data. En utförlig redogörelse för detta tankesätt finns bland annat i Alveson och Sköldbbergs *Tolkning och reflektion*.¹¹¹ Här skall redovisas några konkreta punkter hur den hermeneutiska metoden har påverkat denna uppsats.

Den förförståelse som kommer till uttryck i analysen är bland annat de referenser som redovisas, men består självfallet av författarens och läsarens hela livserfarenhet. Förståelsen kan betraktas vara det som framkommer i analyser och slutsatser.

Helheten har i första hand betraktas vara de fullständiga textutdragen, men kan i ett vidare betraktelsesätt ses om hela undervisningssituationen. Den hermeneutiska processen kräver inga exakta gränsdragningar. Den för uppsatsens frågeställning minsta del betraktas kognemet.

Processen går ut på att den som analyserar texten ställer frågor till texten. Några av dessa är de som redovisas i ovan i detta avsnitt om textanalys. Viktigt är också att sätta in texten i sin samtid när den skrevs. Tidsandan och debatten om den fråga som studeras kan ha varit mycket annorlunda när texten skrevs än förhållandena är idag. Det är viktigt att i denna process hela tiden har uppsatsen frågeställning för ögonen. Det är frågeställningen, inte texten i sig, som skall styra arbetet.

Det väsentliga i processen är den ’dialog’ med texten som sker vid textanalysen där olika delar i processen utnyttjas till att vidga förståelsen och få ett sammanhang mellan olika iakttagelser. I denna uppsats upplägg betraktas den hermeneutiska processen som den slutliga tankeprocess som skapar en syntes av de skilda analyserna och därmed ger grunden för slutsatserna

¹⁰⁹ A.a. s. 149 ff.

¹¹⁰ Hellspong o. Ledin, s. 153.

¹¹¹ Alveson, s. 114 ff.

Den empiriska undersökningen – Läromedel i företagsekonomi under luppen

Den empiriska undersökningen innebär att det urval av undersökningsobjekt vi valt att studera undersöks med de metoder som presenterats i metodavsnittet.

Undersökningen inleds med en begränsad kvantitativ analys. Syftet med denna är att ge en bild av hur stor del av undervisningen, mätt i antal sidor och ord i textboken och detta i procent av hela bokens omfång.

Därefter redovisas den kvalitativa undersökningen ingående. Den empiriska undersökningen avslutas med en sammanfattning och slutsatser av undersökningen.

Kvantitativ analys

Den kvantitativa analysen har helt enkelt gjorts genom att sidor och ord räknats i de avsnitt som behandlar medbestämmandelagen, MBL, i de analyserade textböckerna.

	Sidor i bok totalt	Sidor om MBL	% av boken	Antal Bilder /figurer	Motsv. sidantal för bilder	% bilder i avsnittet	Antal ord huvudtext
Access	412	0	0	0	0	0	0
BIZ	336	0,5	0,15	0	0	0	172
E2000	311+319	1	0,16	1	0,25	0,25	246
E2000 Combi	408	0,3	0,07	0	0	0	86+16
FEMAX	318	6,5	2,0	2	0,8	12,3	1620
Goodwill	307	0	0	0	0	0	0
Kubik	288	0,3	0,09	0	0	0	91
MEGA	348	3,5	1,0	1	0,5	14,2	760
Take off	384	0,3	0,08	0	0	0	126

Figur 7: Några kvantitativa data om hur MBL hanteras i några läroböcker i företagsekonomi. Tabellen är en anpassning av den som nyttjats av Selander för analys av läroböcker i historia.¹¹²

Som framgår av figur 7 är skillnaderna stora gällande vilket utrymme MBL har fått i de studerade läroböckerna. Detta gäller såväl i absoluta tal som i procent av lärobokens omfång. Femax har ägnat 2 procent av boken eller 1620 ord åt MBL medan vissa läromedel inte tagit upp frågan alls. Dessa uppgifter kommer i den slutliga tolkningen att ställas mot bland annat tendensen och förändringen över tid för böckernas tillkomst.

¹¹² Selander, Bilaga 2, s. 134f.

Kvalitativ analys - MBL och medinflytande i textböckerna

För att genomföra en kvalitativ analys har utdrag gjorts ur lärobokstexternas behandling av medbestämmandelagen och anställdas inflytande avseende tre väsentliga aspekter. Det gäller vem som beslutat och vem som har inflytande, införandet och lagens historik samt om konflikter om medbestämmande mellan arbetsgivare och fack. I flera fall medför detta att nästan hela lärobokstexten blir föremål för detaljerad granskning, medan det i några fall innebär ett utdrag av det som kan anses vara det mest väsentliga för denna undersökning. I några fall har samma innehåll som kan hänföras till mer än en rubrik, och då har noterats under samtliga berörda rubriker.

Vem beslutar och vem har inflytande

BIZ

Medbestämmandelagen reglerar hur de anställdas fackliga organisationer kan vara med då beslut fattas i företag. Fortfarande är det företagaren och dennes företrädare som fattar de slutliga besluten. Men facken har rätt och möjlighet att delta både i de förberedande diskussionerna och i själva avgörandet.

Med (medbestämmandeavtal, mitt tillägg) har de anställdas inflytande på ett bättre sätt flätats in i hela företagets verksamhet. ... Fackens representanter finns numera med i lokala ledningsgrupper, förändringsprojekt och rekryteringsgrupper. Detta innebär att de anställda får fram sina åsikter genom hela beslutsprocessen och kan på olika sätt påverka företagets verksamhet.

E2000

MBL ger de fackliga organisationerna rätt att få information och att förhandla, men inte att slutligen bestämma. Den rätten har alltid arbetsgivaren, även om han är tvungen att förhandla först, såväl lokalt som centralt, om parterna inte kommer överens. Endast genom förhandlingar kan den fackliga organisationen försöka påverka arbetsgivaren och uppnå *medinflytande*.

Många fackliga organisationer har slutit *medbestämmandeavtal* som t ex ger rätt att vara med och bestämma om anställningar och andra personalfrågor samt större investeringar. I en del företag sitter också *fackliga funktionärer* med i företagets styrelse.

E2000 Combi

Syftet med *lagen om medbestämmande i arbetslivet* (MBL) är att de anställda skall få inflytande i arbetslivet. MBL ger inte några direkta rättigheter för enskilda anställda, utan i stället indirekt genom deras arbetstagarorganisationer.

FEMAX

Det råder inget tvivel om vem som formellt bestämmer i företagen. Den första paragrafen i ett kollektivavtal ger klart besked: ”... äger arbetsgivaren rätt att leda och fördela arbetet samt antaga, uppsäga eller avskeda befattningshavare ...”

Ägandet, d.v.s. pengarna, ger alltså makt. Detta är en gammal sanning. Men med åren har en annan gammal sanning också blivit allt tydligare: Även kunskap ger makt.

I dagens komplicerade företag är kunskapen spridd bland företagets alla anställda, samtidigt som ägandet ofta är splittrat på många *intressegrupper*. Makten är därför inte så entydigt fördelad som §1 i avtalet ovan ger besked om, utan alla parter måste ständigt finna argument för att behålla sitt inflytande.

Ingen part kan i praktiken vara säker på att få utöva ett bestämmande – i regel får man nöja sig med ett medbestämmande.

KUBIK

Företaget och de lokala fackliga organisationerna kan träffa ett medbestämmandeavtal där det framgår vilka frågor de anställda får vara med och bestämma om. När arbetsgivaren och arbetstagarorganisationen inte kommer överens så är det arbetsgivaren som bestämmer.

MEGA

MBL ger möjlighet – lagen förutsätter rentav – att parterna, främst på, central nivå, ingår kollektivavtal om medbestämmande (MBA)

I dessa avtal kan man både ändra på reglerna, avtala bort dem och komplettera med helt andra, längre gående regler om medbestämmande. Det har i vissa fall gällt medinflytande exempelvis på personalpolitikens område.

Inte heller MBA som nu finns på flertalet avtalsområden har gett något medbestämmande värt namnet.

TAKE OFF

Lagen ger rätt till medbestämmande – eller snarare *medinflytande* – för de fackliga representanterna (ej enskilda anställda).

Införandet - historik

BIZ

Inga uppgifter

E2000

Rätten att vara med i en facklig organisation och att den fackliga organisationen får träffa kollektivavtal med en arbetsgivarorganisation har varit lagstadgad sedan 1930-talet. *Medbestämmandelagen* (MBL) ger dessutom den fackliga organisationen rätt att få förhandla med arbetsgivaren i de frågor man önskar.

E2000 Combi

Inga uppgifter.

FEMAX

Under mitten av 70-talet föregicks MBL, medbestämmandelagen, av en intensiv debatt där den kommande lagen ibland till sin betydelse jämfördes med den allmänna rösträtt, och för en del företag kom MBL att innebära något av en kulturrevolution. Å andra sidan fanns det också många företag som i bästa västerländska tradition redan hade tillåtit och utnyttjat medbestämmandet som en naturlig del i beslutsprocessen.

KUBIK

Inga uppgifter.

MEGA

Under lagens hela tillämpningstid, dvs. alltsedan 1977, har den kritiserats för att byråkratisera relationerna mellan anställda och arbetsgivare.¹¹³

TAKE OFF

Inga uppgifter.

Konflikter om medbestämmande mellan arbetsgivare och fack

BIZ

Tonar ner konflikter.

Med (medbestämmandeavtal) har de anställdas inflytande på ett bättre sätt flätats in i hela företagets verksamhet. Man har inte längre så många särskilda medbestämmandeförhandlingar

E2000

Om inte arbetsgivaren fullgör sin förhandlingsskyldighet kan den fackliga organisationen begära skadestånd.

I boken E2000 beskrivs ”primär och sekundär förhandlingsskyldighet” och ”informations-skyldigheten” i ett neutralt och konfliktfritt perspektiv.

E2000 Combi

Twister mellan arbetsgivare och fackförbund ska i första hand lösas genom *förhandling*, innan andra åtgärder som strejk eller lockout kan bli aktuella.

FEMAX

Femax tar upp nio olika fall där konflikten mellan facket och arbetsgivaren avgjorts i Arbetsdomstolen. Här skall fall nummer nio tas upp som exempel.

Facket: ”Vi tycker att företaget borde göra mer reklam för sig. Vi vill därför MBL-förhandla om annonsvolymens storlek.”

Företaget: ”Det är för sent! Vi har redan fastställt nästa års budget, och annonsvolymen blir oförändrad!”

¹¹³ Mega, s. 305.

Facket: "Är budgeten för nästa år redan fastställd? Vi har ju inte ens blivit kallade till MBL-förhandlingar om den!"

MBL: Facket har rätt! Budgeten är ett så viktigt styrinstrument att den inte kan fastställas utan att företaget först har kallat till och medverkat i MBL-förhandlingar.

KUBIK

Kubik beskriver närmast ett antal uppgifter som MBL innebär i neutrala termer som 'förhandla' och 'informera'. Avsnittet avslutas dock med vad som gäller vid konflikt.

när arbetsgivaren och arbetstagarorganisationen inte kommer överens så är det arbetsgivaren som bestämmer.

MEGA

MBL ger facket (i normala fall det lokala facket) tolkningsföreträde i följande fall:

* Tvist om hur bestämmelserna i MBA skall tolkas

* Tvist om hur bestämmelserna om arbetskyldighet i gällande kollektivavtal skall tolkas

Däremot har arbetsgivaren tolkningsföreträdet i tvister om lön och andra ekonomiska ersättningar.

.....

MBL föreskriver att primärförhandling ska ske med facket, innan beslut om (arbetsuppgifter skall läggas ut på 'min anm.') entreprenad fattas. ... Fackförbundet kan då med lagens stöd utfärda *veto*, dvs. förbjuda arbetsgivaren att anlita den aktuella entreprenören. I så fall måste dock enligt lagen "den tilltänkta åtgärden" kunna antas "medföra åsidosättande av lag eller av kollektivavtal" eller på annat sätt strida mot vad som är allmänt godtaget på arbetsmarknaden.

.....

Under lagens hela tillämpningstid, dvs. alltsedan 1977, har den kritiserats för att *byråkratisera relationerna* mellan anställda och arbetsgivare. Speciellt har betonats från många olika håll att MBL tycks vara skriven bara för att tackla relationsproblemen i de mycket stora företagen.

Följden har blivit, sägs det, att de mindre företagen på ett olyckligt sätt tvingats formalisera de tidigare naturliga och okonventionella kontakterna med personalen.

Den mer specifika kritiken, som drivits intensivt under 1990-talet, gäller dels reglerna om förhandlingstvång och dels vetomöjligheten vid entreprenader. Dessa regler vill en stark opinion inom näringslivet ha bort.

TAKE OFF

Enbart neutrala uppgifter om skyldigheten att "förse facket med löpande information" och om att "förhandlingsskyldighet föreligger för arbetsgivaren" vid förändringar. Konfliktperspektiv saknas.

Kognemen i lärobokstexterna

Kognem definieras av Selander, som vi sett i avsnittet ovan om metod, som de minsta meningsfullt kunskapsbärande enheten bestående av en kombination av agent, tid, plats, händelse och objekt. Med denna metod har de lärobokstexter som ovan redovisats under rubriken 'Vem beslutar och vem har inflytande' brutits ner i form av kognem. Se bilaga 1. Det går ibland att diskutera vilka ord som skall hänföras till respektive kognem och kognemens avgränsning. Detta har jag inte ansett har någon betydelse. Det viktiga för denna uppsats var att studera vilka som var texternas agenter och objekt. Det är just dessa skillnader hos texterna som skall utgöra en av analyserna av vår provtagning.

Agenterna

De kognem som betecknas om agenter utvisar vilka som handlar, de som agerar, i texterna. Läroböckerna uppvisar stora skillnader.

	Agent
Biz	"De anställdas fackliga organisationer", "företagaren och dennes företrädare", facken, de anställdas, fackens representanter, de anställda, "lokala ledningsgrupper, förändringsgrupper och rekryteringsgrupper"
E2000	de fackliga organisationerna, arbetsgivaren, parterna, den fackliga organisationen, många fackliga organisationer, fackliga funktionärer
E2000 C	de anställda, enskilda anställda, deras arbetstagarorganisationer
Femax	Vem, arbetsgivaren, befattningshavare, alla anställda, intressegrupper, alla parter, ingen part, man
Kubik	Företaget, "de lokala fackliga organisationerna", de anställda, arbetsgivaren, arbetstagarorganisationen, arbetsgivaren
Mega	"Parterna, främst på central nivå", man,
Take off	de fackliga representanterna, ej enskilda anställda

Figur 8: En sammanställning av läroböckernas agentkognem

Fyra av de sju texterna använder ordet 'facklig' i olika sammansättning, ofta för att markera att det inte är den enskilda arbetstagaren det gäller. En text visar på avståndet från den enskilde genom att tala om 'central nivå'. Markant är skillnaden mellan E2000 och dess nyare variant E2000 C, där den förra talar om facklig vid fyra tillfällen, medan den nyare helt undvikit termen och istället talar om de anställda vid två tillfällen.

Valet av agent påverkar läsarens tolkning av hur nära frågan berör den enskilde och ger något reellt inflytande för denne och där termer som 'central nivå' ytterligare förstärker avståndet och således förringar värdet av frågan för den enskilda.

Biz redogörelse för alla de grupper där de anställda (eller facken hur man nu ser det) är representerade upplevs av läsaren som att en inflytande finns.

Objekten

Kognemen som kallas objekt påvisar den företeelse som är föremål för behandlingen i textboken. Också dessa skiljer sig åt mellan läroböckerna i företagsekonomi.

Medan BIZ koncentrerar sig på lagen, diskussioner och beslut och det slutgiltiga avgörandet talar Femax om kollektivavtal, makt, inflytande och medbestämmande. Mega koncentrerar sig än mer än Biz på lagen och reglerna och väljer gärna objekt utanför företaget, vilket ger ett inryck av MBL som något byråkratiskt utan ”medbestämmande värt namnet”. De objekt hos Mega som innehåller termen ’medbestämmande’ innehåller också en precisering som påvisar en begränsning.

	Objekt
BIZ	Medbestämmandelagen, företag, ”slutgiltiga beslut”, ”diskussionerna och själva avgörandet”, medbestämmandeavtal, inflytande, ”hela företagets verksamhet”, åsikter, hela beslutsprocessen, företagets verksamhet
E2000	MBL, ”information och att förhandla”, bestämma, förhandla, kommer överens, försöka påverka, medinflytande, medbestämmandeavtal, ”bestämma om anställningar och andra personalfrågor samt större investeringar”, en del företag, företagets styrelse
E2000 C	Syftet, ”lagen om medbestämmande i arbetslivet (MBL)”, ”inflytande i arbetslivet”, direkta rättigheter, indirekta (rättigheter min anm.),
Kubik	Medbestämmandeavtal, ”vara med och bestämma”, bestämmer
Femax	”den första paragrafen i ett kollektivavtal”, ”ägandet, dvs. pengarna”, makt, ”även kunskap ger makt”, ”komplicerade företag”, ägandet, makten, inflytande, bestämmande, medbestämmande
Mega	MBL, lagen, ”kollektivavtal om medbestämmande”, ”dessa avtal”, reglerna, dem, ”andra, längre gående regler om medbestämmande”, ”medinflytande, exempelvis på personalpolitikens område”, MBA, flertalet avtalsområden, ”något medbestämmande värt namnet”
Take off	Lagen, medbestämmande, medinflytande

Figur 9: Sammanställning av läroböckernas objekt-kognem.

E2000C tar upp ”syftet” och direkta och indirekta rättigheter, vilket antyder likheter med samhällets demokratiska princip med valda representanter. Författarna använder också termen ’arbetslivet’ istället för företaget, vilket antyder såväl andra arbetsplatser än kommersiella företag som ett generellare begrepp, någon sort motpol till det abstrakta marknaden.

Konceptionen

Vid en bedömning av ämnesplanens målformuleringar (se ovan Kursplanerna i företagsekonomi), kan dessa knappast uppfattas som styrande enbart mot en vetenskaplig/rationell konception. Formuleringarna innebär inte heller något tvingande att just behandla medbestämmandelagen. Men med den förskjutning mot den demokratiska konceptionen som allmänt synsätt på undervisningen som redovisas i avsnittet om läromedelsteori ovan, borde en redogörelse i läromedlen om vilka regler som gäller i detta avseende utanför skolan vara av intresse, även om de avviker från det synsätt som dominerar skolan. Det ryms inom det tredje målet ovan att kunna behandla denna konfliktpolitiska fråga.

Av de aspekter, eller kännetecken, för de olika konceptionerna som presenteras, är ett ”apolitiskt, ämnesbaserat studium relaterat till den ekonomiska utvecklingen” ett kännetecken för ett vetenskapligt-rationellt synsätt. Läroboken BIZ överensstämmer, även med de korta

utdrag som redovisas ovan, med detta synsätt. Boken redogör kort för vem som bestämmer, men undviker helt såväl tillkomsthistorien som den konflikt som MBL innebär. Båda dessa senare redovisas av Femax, som också talar om att jämföra med reformen om ”allmän rösträtt”, varför det kännetecken som representerar den ”Demokratiska” konceptionen. (obs att demokratisk används i en annan definition än som tillämpas i denna uppsats och borde med min terminologi hellre betecknas som politikmedvetenhet)

Denna skillnad mellan böckerna framträder också implicit i synen på den offentliga utbildningens syfte, där BIZ i bokens omslagstext anger syftet att ”ge en helhetssyn och som är intressant och lätt att använda, oavsett vilket verksamhetsområde den som läser kursen senare kommer att arbeta inom”.¹¹⁴

Femax anger i förordet att det är

i grevens tid att ungdomars miljöengagemang och intresse för etiska frågor sätts in i ett företagsekonomiskt sammanhang. Här har vi strävat efter en god avvägning mellan det närliggande och det globala.

Helhetens beroende av sina minsta beståndsdelar blir speciellt tydligt i kapitel som det om de fackliga spelreglerna och det om utrikeshandel. Åter en avvägning mellan stort och smått.

Även om man går utanför det snäva textutdraget, och då finner att de modern böckerna innehåller särskilda avsnitt om miljö och etik, manligt och ledarskap, uppfattningar som idag inte upplevs särskilt kontroversiella, förändras inte intrycket av att samtliga studerade böcker vid sidan av Femax har en strävan mot den vetenskapligt rationella konceptionen. Detta förhållande tas upp till diskussion under didaktiska överväganden nedan.

Tendensen

De läromedel som avviker mest i attityd till medbestämmande lagen från varandra är FEMAX och MEGA. Båda texterna är dessutom förhållandevis fylliga och attityderna uttrycks explicit. Trots det ringa omfånget har Biz och E2000 Combi egna avvikande formuleringar. Efter en närmare jämförelse mellan dessa klassificeras övriga läromedel.

¹¹⁴ BIZ, bakre omslaget.

Fenomen	Värdeladdade uttryck	A	B	E	Ec	F	G	K	M	T
Byråkratisera	"Byråkratisera relationerna mellan anställda och arbetsgivare ", "de mindre företagen på ett olyckligt sätt tvingats formalisera de tidigare naturliga och okonventionella kontakterna med personalen"								x	
Ger facket makt på bekostnad av den anställda	"parterna, främst på central nivå..", "inte enskilda anställda .. utan endast fackliga organisationer", "fackliga funktionärer i företagets styrelse"			x					x	x
Skriven för stora företag	"de mindre företagen", "de mycket stora företagen"								x	
Makt åt facket	"Fackförbundet kan då med lagens stöd"								x	
Oenighet	Kritiserats länge								x	
Fackets påtryckningsmedel	Veto, "begära skadestånd" ¹¹⁵								x	
Litet inflytande	Inte "något medbestämmande värt namnet"							x	x	
Makt åt anställda	"Kunskap ger makt", "kunskapen spridd bland .. anställda"					x				
"Svagare" företag	"ägandet är splittrat på många intressegrupper", "makten ..inte.. fördelas som §1" anger , "alla parter får nöja sig med ett medbestämmande"					x				
Instrument för inflytande	"argument ..(ger) inflytande", "delta både i förberedande diskussioner och själva avgörandet"		x			x				
Arbetsdomstol*	"Konflikt .. avgjort i Arbetsdomstol"			x		x				
Förhandlingar**				x	x	x		x	x	x
Betydelse	"jämfördes med allmänna rösträtt", "i bästa västerländska tradition .. utnyttjat medbestämmande som en naturlig del i beslutsprocessen"					x				
Representation	"De anställdas representanter", "Fackens representanter i ledningsgrupper innebär att de anställda få fram sina åsikter och kan påverka företages verksamhet", arbetstagarorganisationer		x		x					

¹¹⁵ E2000.

MBL ignoreras helt		x					x			
Informations- (skyldighet)				x				x		x
Indirekta rättigheter					x					
MBL i arbetslivet					x					
Syftet med lagen					x					

Figur 10: Värdeladdade uttryck och begrepp som påvisar tendensen

* Hänvisning till AD ger ett intryck av opartisk bedömning.

** Ordet 'förhandling' kan troligen uppfattas mycket olika av läsaren/eleven. E2000 Combi har förklarat ordet med "diskussioner mellan parter som har olika uppfattning", en konfliktfri tolkning. Mega använder ordet "primär och sekundärförhandling" för att förhindra åtgärd som kan antas "medföra åsidosättande av lag eller kollektivavtal", en byråkratisk syn på begreppet förhandling. Biz skriver att "en förhandling innebär här att parterna redovisar sina åsikter i en viss fråga och att arbetsgivaren innan han fattar sitt beslut, bör väga in de anställdas åsikter". För den salladsbar i Göteborg som 2006 utsattes för blockad innebar förhandling att facket utnyttjade sina lagliga möjligheter att sätta tyngd bakom orden och förklara salladsbaren i blockad.¹¹⁶

De perspektiv som av författarna användes i texten har som framgått i metodavsnittet stor betydelse för förståelsen av texten. Här talades om berättarperspektivet och det ideologiskt-teoretiska perspektivet. MEGA ser MBL ur arbetsgivaren perspektiv och från dem som är motståndarna till lagens införande. MEGA redovisar därför öppet en klart negativ hållning. Femax och E2000 C har de anställdas perspektiv. Biz avviker från de övriga läromedlen med den vetenskapliga/rationella konceptionen med att redovisa en positiv inställning till MBL, en positiv 'tendens'. Biz redogör för frågan utifrån lagstiftarens perspektiv, medan övriga intar företagets eller företagarens perspektiv. Det är den blivande företagaren som författaren tänker sig som läsare.

Konfliktpolitiska ansatser

Studeras de fullständiga textutdragen i ljuset av kognemen, konceptionen och tendensen finner man att endast två av läromedlen, Femax och Mega kan anses ha gjort något försök att problematisera MBL-frågan på sådant sätt att det kan väcka elevens intresse att bilda sig en självständig uppfattning. Det är att märka att båda böckerna kom ut 1993. I båda böckerna har frågan ett väsentligt större utrymme, 2,0 respektive 1,0 procent, mot mindre än en tiondels procent, eller är ämnet helt utelämnat i böcker utgivna efter år 2000.

Mest iögonfallande är det sätt Femax angripit frågan. Man räds inte för att redovisa konflikter och man har en uttalad målsättning att behandla frågor utanför de rent hantverksmässiga och de inomvetenskapligt rationella problemställningarna. I den tidsända boken skrevs var dock socialdemokratin så djupt förknippad med MBL och då gällande regler på arbetsmarknaden

¹¹⁶ DN.se 2006-12-05, <http://www.dn.se/ekonomi/blockad-mot-salladsbar-i-goteborg-1.428617>, hämtad 2009-12-01.

och företagen, speciellt efter kampen mot löntagarfonder¹¹⁷, lika intensivt förknippat med de borgliga partierna¹¹⁸, varför Femax implicit kan sägas göra ett försök att lyfta frågan om MBL till ett demokratiskt (i uppsatsen definition) perspektiv.

Det bör betonas att detta inte säger något om bokens kvaliteter i övrigt eller om hur ensidigt eller allsidigt som boken problematiserar olika politiskt kontroversiella frågeställningar. Något nytryck av boken har aldrig skett.

Sammanfattning och slutsatser av textanalysen

Läroböckerna i företagsekonomi uppvisar stora skillnader gällande urvalet av text och behandlingen av medbestämmandelagen (MBL).

LÄROMEDEL eft utgivningsår	Konception	Tendens	Konflikt- politisk	% av boken	ÅR 1:A UTGIVNING
FEMAX	Demokratisk	Positiv	Ja	2,0	1993
MEGA	Rationell	Negativ	Ja	1,0	1993
E2000	Rationell	Negativ	Nej	0,16	1994
BIZ	Rationell	Positiv	Nej	0,15	1997
Goodwill	Rationell*	-		0	2004
Access	Rationell*	-		0	2008
Take off	Rationell	Negativ	Nej	0,08	2008
E2000 Combi	Rationell	Positiv	Nej	0,07	2009
Kubik	Rationell	Negativ	Nej	0,09	2009

Figur 11: Sammanställning av textanalysen resultat av läroböckerna

* Här har annat textavsnitt fått användas.

Tabellen visar att två av läromedlen, båda utgivna 1993, i uppsatsens mening, har behandlat medbestämmandelagen konfliktpolitiskt. Detta har man gjort genom att i texten problematisera frågan. Av dessa båda läroböcker har en positiv och en negativ tendens, eller attityd, till MBL. Varken dessa båda, eller för övrigt någon annan lärobok, har valt att behandla frågan pro et contra, för och emot, eller via uppgifter i arbetsböcker försökt låta eleverna problematisera MBL på detta sätt.

Av den nio läromedlen har tre, publicerade 1993, 1997 och 2009 en positiv tendens, två tar inte upp frågan alls (2004, 2008) medan fyra uppvisar en negativ tendens (1993, 1994, 2008 och 2009). Av samtliga läromedel i företagsekonomi måste samtliga utom Femax (1993) anses tillhöra den rationellt-vetenskapliga konceptionen, medan Femax klart ansluter sig till den demokratiska konceptionen. Som framgår av ovanstående är dock en tendens klart utläsbar i samtliga läromedel, oavsett konceptionklassificering. Några direkta samband mellan av författaren vald konception, tendens och konfliktpolitisk presentation finns således inte.

¹¹⁷ Löntagarfonder syftade till att öka den anställdas inflytande genom ägande. Efter den socialdemokratiska valsegern 1982 infördes en modifierad form av löntagarfonder där företagen betalade en "vinstskatt". Efter den borgerliga valsegern 1991 lades en proposition om att fonderna skulle avvecklas på så sätt att de inte skulle gå att återskapa.

¹¹⁸ Hägg, Göran, *Välfärdsåren*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 2005, s. 192-193.

Utrymmet i läroböckerna för MBL har minskat från att 1993 har varit 1 eller 2 procent av textmaterialet till att var mindre än 1/10-dels procent eller att helt ha utelämnats i läromedlen utgivna under 2000-talet. Någon direkt koppling till omfånget och tendens finns inte, men för problematisering, en konfliktpolitiskt presentation i texten, finns ett samband, textens omfång blir större. Inget läromedel har utnyttjat möjligheten att via arbetsuppgifter låta eleverna använda information vid sidan av textböckerna för att problematisera frågan.

Att som Access och Goodwill helt ha utelämnande av ett visst stoff kan tolkas på olika sätt. Ett är att något blivit så 'självlart' att det inte vidare behöver särskild uppmärksamhet i en lärobok, till exempel genom att ett förmodat deliberativt förhållningssätt i skolan antas gälla även i ett företag. Ett annat är att frågan anses blivit helt oviktig. Ett tredje synsätt skulle kunna vara att man medvetet vill negligera frågan för att få bort den från agendan.

Analysen visar att frirummet, som det framkommer i läroböckerna i företagsekonomi, skulle kunnas utnyttjas för att skapa en konfliktpolitisk historiemedvetenhet. Men, om hanteringen av MBL är representativ för hela läromedlet, är det mer undantag än regel att detta sker.

Ingen av läromedlen har valt att behandla MBL-frågan som en öppen dialektisk argumentation enligt pro et contra.¹¹⁹ Att redovisa argumenten för/emot och låta läsaren/eleven ta ställning är ett sätt att presentera ett kontroversiellt ämne, även om också detta innebär en tendens, då detta visar på att frågan anses så viktig att den bör behandlas.

En slutsats är att det erfordras kompletteringar med annat material än dagens lärobok, och med insatser från lärarnas sida i undervisningen, om någon del av stoffet i ämnet företagsekonomi skall behandlas konfliktpolitiskt. I den avslutande diskussionen nedan skall några synpunkter framföras på hur detta skall kunna gå till.

¹¹⁹ Hellspong, Lennart, *Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik*, Lund 1992, kap. 12, Argumentation, s. 178 ff.

Diskussion - efterskrift

Resultatet av undersökningen blev intressantare än vad jag väntat. Olikheterna mellan olika läromedel var större än väntat och texternas karaktäristika framträdde tydligt. Det framkom att de studerade textböckerna inte befrämjade skapandet av en konfliktpolitisk historiemedvetenhet.

Vilka bör konsekvenserna av denna slutsats bli? Några tänkbara åtgärder för att möjliggöra och underlätta inkluderandet av ett konfliktpolitiskt perspektiv, som en naturlig del av genomförandet av skolans allmänna målsättning, också i undervisningen i ämnet företagsekonomi skall diskuteras nedan. Flera av dessa tankegångarna kan tillämpas på de flesta ämnen.

Tänkarna kring detta har samlats under fem rubriker, Om undersökningen, Om behov av didaktiska överväganden, Om kursplanen, Om konkreta hjälpmedel och Om kvalitetssäkring av undervisningen.

Om undersökningen

Det är på sin plats att så här i efterhand fundera på vilken betydelse som begränsningen till en fråga, den om MBL och enbart till ämnet företagsekonomi, har haft för slutsatserna. Den valda metoden har givit klara, meningsfulla och intressanta resultat. Uppsatsen berör en kärnfråga i skolans demokratiska fostran - vad vi vill att skolan skall åstadkomma i den demokratiska fostran. Resultatet i den principiella frågan som denna uppsats vill diskutera skulle sannolikt påverkas endast obetydligt om fler frågeställningar i fler ämnen behandlats. Det är således inte uppsatsen ramar som utgjort någon faktisk begränsning. Slutsatsens resultat, ett påvisat symptom eller en problemidentifiering, kan på principiell nivå diskuteras som ett generellt problem i skolan.

Materialet visar att det inte behöver vara textens omfattning, eller textens andel av boken som är viktigt för att avgöra textens konceptionstillhörighet, det vill säga vilken allmän syn på utbildning som reflekteras i texten. Inte heller krävs det långa avsnitt för att avgöra textens tendens eller attityd till den behandlade frågan.

Läroplanen och ämnesplanerna avhandlas relativt flitigt i uppsatser och i den allmänna debatten. Då är det oftast ur perspektivet hur dessa är formulerade. Hur mycket av detta som förändras via transformeringen och realiseringen hade jag tidigare inte uppmärksammat. Min utgångspunkt var att finna skillnader i läromedlens tendens, vilket ofta kan vara svårt att genomskåda för en otränad läsare, medan anslutningen till läroplanernas formuleringar förväntades lösa genom att faktarutor om "miljö", "kvinnoperspektiv" och "globaliseringen" etc. införts i textböckerna. Mitt antagande att läroboken avspeglar den realiserade undervisningen har delvis ändrats. Boken är sannolikt en acceptabel spegel av det transformerade stoffet, men av det som realiserats av detta överväger sannolikt det mest fackbetonade. Det kan vara så att textboken skall begränsas till just det fackbetonade och att andra hjälpmedel erfordras och skall utnyttjas för att uppnå andra delar av läroplanens och kursplanens mål. Resultatet skall därför inte tolkas som att de granskade läromedlen är bristfälliga, utan bara att de inte uppfyller funktionen att lösa alla mål som är uppställda i styrdokumentet.

Vad eleverna verkligen tillägnat sig borde bli föremål för ytterligare studier. Jag ser i detta sammanhang en icke uppmärksammas roll för centrala prov. Sådana prov skulle sannolikt utgöra en mycket kraftigare styrning än några andra styrdokument.

Jag har nogsamt undvikit att behandla deliberativismen i uppsatsen. Den redogörelse som sker i litteraturavsnittet i uppsatsen början visar dock att det finns en motsättning mellan deliberativismen och demokratin. Den roll som deliberativa tankar, som ett tankesystem, haft i skolan och dess konsekvenser för demokratin var en ny upptäckt. Deliberativismens betydelse utanför skolan verkar obefintlig och dess grundtankar, bland annat om dess karaktäristiska ”inslaget av kollektiv viljebildning”, något otänkbara i ett demokratiskt pluralistiskt samhälle med val mellan politiska alternativ, har knappast uppmärksammats i den offentliga skoldebatten.¹²⁰ Frågan bör dock uppmärksammas, dock i annat sammanhang än denna uppsats. För uppsatsen del blev det viktigt med entydiga definitioner och klart poängtera dessa.

Jag vill också påpeka att jag inte någonstans i uppsatsen hävdat att just elever som läser företagsekonomi haft ett minskat valdeltagande. Det kan visa sig vara tvärt om. Det var dock den *generella* iakttagelsen som föranledde undersökningen om hur demokratiförhållanden i skolan faktiskt bedrivs och där ämnet företagsekonomi kom att bli det stickprov jag använde mig av.

Det är heller inte självklart att skapandet av en konfliktpolitisk historiemedvetenhet leder till ökat valdeltagande. Tanken emanerar från en helt annan vetenskaplig disciplin som jag kommit i kontakt med som lärare för elever ”med särskilda behov”, nämligen KBT, kognitiv beteendeterapi. Centralt i KBT är inlärningsteori. Jag har ställt mig frågan varför man måste ha beteendestörningar för att undervisningssituationen skall baseras på idéer från kognitiv psykologi?¹²¹ Maltén konstaterar i en handbok för lärarstudenter att ”förändra beteenden är en svår pedagogisk uppgift” och är ”möjlig endast via ideologiska debatter i förening med praktiskt genomförda tillämpningar”.¹²² Uppsatsen begrepp ’konfliktpolitisk historiemedvetenhet’ skall ses som ett försök att lösa denna pedagogiska uppgift gällande beteendet att delta i allmänna val. Jag har dock valt att avgränsa uppsatsen och inte avhandla KBT och dess aspekter i denna uppsats.

Jag har inte försökt besvara frågan om varför de berörda texterna fått den utformning de har. Långstöm har i sin avhandling intervjuat författare till läroböcker i historia om denna fråga, men detta ingick inte i frågeställningen för denna uppsats.

Om behovet av didaktiska överväganden

Det är en didaktisk fråga om, hur och i vilken utsträckning, som man inom ramarna för ämnet företagsekonomi (eller vilket annat ämne som helst) skall ta upp stoff som skapar en konfliktpolitisk historiemedvetenhet. Ett urval av situationer kan mycket väl räcka för att uppnå syftet, att stimulera intresset och vänja eleven vid att göra ställningstaganden. Det bör konstateras att det inte är möjligt att inom ramen för timplanen att problematisera alla begrepp och företeelser som eleven träffar på i studierna i företagsekonomi (eller annat ämne), varför ett urval alltid måste ske. Ur demokratisk synvinkel, för att förstå

¹²⁰ Englund, Tomas, *Deliberativa samtal som värdegrund- historiska perspektiv och aktuella förutsättningar*, Skolverket 2000, s 6.

¹²¹ Käver, Anna, *KBT i utveckling, En introduktion till kognitiv beteendeterapi*, Natur & Kultur, Stockholm 2006.

¹²² Maltén, s. 78.

samhällsdebatten och skapa intresse för att delta i det politiska livet, är det viktigt att vara medveten om att det regelverk som styr ekonomin inte är en deterministisk naturlag, utan är en "social konstruktion", ett idag populärt uttryck som introducerades av Bergers och Luckman 1966¹²³, och som får till följd att våra värderingar till syvende och sist är grunden för regel verket.

Den enkla och begränsade läromedelsundersökningen som genomförts, visar på ett behov av didaktisk debatt inom ämnet företagsekonomi. De behövs hjälpmedel, läromedel, övningsuppgifter eller lärarhjälpmedel för att använda nya pedagogiska angreppssätt för att stödja en undervisning som uppfyller skolans allmänna mål.

Om kursplanen

En didaktisk debatt skulle kanske också smitta av sig på formuleringen av kursplanen mål. Det finns en antydning i denna uppsats resultat till att gapet är stor mellan den formulerade kursplanen, den transformerade som jag bedömer väl korrelerar med läromedelsinnehållet, och den realiserade, det vill säga det som eleven lär sig klassrummet, är stort. Om två storheter skall närma sig varandra kanske båda måste förändras något. Man bör väcka frågan om majoriteten av lärarna i ett fackämne som företagsekonomi, de flesta utan samhällsvetenskaplig eller humanistisk utbildning och oftast utan praktisk erfarenhet från näringslivet, är rustade för att uppfylla kursplanens mål.

I analysen har begreppen tendens och berättarperspektiv används. Detta väcker frågan om till vilka läromedlen vänder sig? Hade texterna varit annorlunda om avsikten varit att utbilda de fackliga representanterna i de börsnoterade företagens styrelser? Förutsätts att dagens gymnasieelever som läser företagsekonomi skall få sin slutliga yrkesutbildning på gymnasiet för att kunna inträda på arbetsmarknaden, det vanliga förhållandet förr när eleverna lämnade handelsgymnasiet, eller om målgruppen är blivande högskoleelever? Är eleven en blivande företagare eller en framtida inköpsassistent vid kommunens upphandlingskontor. Svaren på frågorna medför sannolikt helt olika didaktiska prioriteringar av stoffet. Troligen skulle också ämnesplanernas målformuleringar beröras. Det ligger utanför denna uppsats att närmare diskutera detta, men troligen är de antagna svaren på dessa frågor en väsentlig del i ämnesplanens transformering – i uppsatsen liktydigt med textbokens utformning – och realiserandet i klassrummet. Frågeställningen bör bli föremål för såväl en didaktisk debatt som för fortsatta studier.

Sambandet mellan kursplanens mål och betygskriterierna har marginellt berörts under Urval och avgränsningar ovan, där förändringarna i kursplanen i ämnet samhällskunskap omnämns. Gällande ämnet företagsekonomi kan diskuteras i vilken utsträckning som kursplanens målsättning korresponderar med betygskriterierna. Vi har sett ovan hur kursplanens mål ger utrymme för perspektivet konfliktpolitisk historiemedvetenhet, men detta stöds knappast av betygskriterierna. I ämnet företagsekonomi är ett betygskriterium för väl godkänd att ”Eleven jämför alternativa lösningar på enkla företagsekonomiska problem, med beaktande av etiska och miljömässiga aspekter.” Det bör diskuteras om inte på nästa betygsnivå, mycket väl godkänt borde införas liknande krav som i ämnet samhällskunskap, nämligen att ”eleven analyserar och drar slutsatser kring hur politiska system på lokal, regional, nationell, EU- och internationell nivå påverkar vår vardag”. En sådan ändring skulle ge tyngd bakom målet.

¹²³ Nationalencyklopedin • Lång, <http://www.ne.se/konstruktionism>, hämtad 2009-11-24

Å andra sidan behöver såväl lärare som elever stöd och stimulans för att intressera sig för alla delar av kursplanen. Att detta kan vara skillnaden mellan betyget VG och MVG är en sådan åtgärd. Men att skapa förståelse och medvetenhet om att den kunskap som motsvaras av skolans allmänna målsättning är viktig och betydelsefull, kanske till och med nödvändig, i kommande arbete eller studier är kanske än viktigare. I det exempel som denna uppsats behandlar, medbestämmandelagen, måste såväl varje egenföretagare eller chef med någon anställd ha en åtminstone elementär kunskap för att inte hamna i svårigheter i sin yrkesutövning. Ett annat exempel där kunskaper om samhällslivet är viktiga för en företagsekonom är att den offentliga sektorn är mycket stora kunder till näringslivet, och den som inte alls känner till beslutsprocessen får stora svårigheter att bli leverantör till denna sektor.

Om konkreta hjälpmedel

Det finns många sätt att skapa hjälpmedel för att läraren lättare skall kunna behandla stoff som inte är direkt ämnesspecifikt. Arbetsböcker och annat kursmaterial vid sidan om textboken kan innehålla uppgifter där eleven får arbeta med bland annat konfliktpolitiska frågor. När konsumentlagstiftningen behandlas kan uppgiften vara att redogöra för skillnaden mellan de olika politiska partiernas konsumentpolitik. En generell fråga skulle kunna vara ”Redogör för de skilda åsikter som de politiska parterna har till det du läst i detta avsnitt”. Internet har medfört att denna typ av uppgifter kan lösas inom rimlig tid.

Ett hjälpmedel jag tagit fram, kallat ’Min åsiktsprofil’, är inspirerat av den attitydtest kallad PartiKollen Åke Ortmark lät sina intervjuoffer genomgå i sitt program ”O som i Ortmark”¹²⁴. Det är tänkt att användas över en längre period, kanske en hel termin. Detta redovisas i bilaga 2. Läraren, lärarlaget, eller eleven själv, väljer ut ett antal områden som är viktiga och aktuella i samhällsdebatten. Eleven, i hemlighet, betygssätter de olika partiernas uppfattning och tilldelar partierna ’sakpoäng’. När terminen är slut får eleven rangordna frågorna och tilldelar dessa ’viktpoäng’. Sakpoängen multipliceras med viktpoängen och resultatet blir en ’viktad poäng’ för varje parti.

Vilka frågor, hur många som är möjligt och önskvärt, vad som är optimalt för att eleven skall känna sig ha fått kunskap och vara motiverad att delta i ett kommande val, måste bli föremål för fortsatta studier.

Om kvalitetssäkring av undervisningen

Det är rimligt att kräva att en elev efter tolv år i skolan skall anse sig ha fått tillräcklig kunskap om de politiska partiernas uppfattningar i olika frågor för att som förstagångsväljare kunna göra ett eget ställningstagande och avlägga en röst vid det allmänna val som ligger nära i anslutning till skolslutet.

Det bör ingå i varje lärarens egen och i skolans kvalitetskontroll att undersöka huruvida eleverna anser sig ha fått tillräcklig information för att kunna delta i sitt första val. Det intressanta är att det finns så många möjligheter att mäta effekten av skolans insatser. Elevernas uppfattning kan mätas via enkät, vilket kan jämföras med kontrollgrupper. Elevernas vilja och faktiska handlande att delta i val (förstagångsväljare) kan följas upp då vallängderna är offentlig handling. Elevernas val av parti kan mätas via provval, till exempel via skolval och som

¹²⁴ *Aftonbladet*, <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article373400.ab>. PartiKollen är ett program utvecklat av journalisten Christer Isaksson, statsvetaren Stig-Björn Ljunggren och professorn i statskunskap Tommy Möller. Hämtad 2009-12-01.

stickprov via SOM-institutets valundersökning. Utfallet av sådana undersökningar och skolval måste användas som feedback för att diskutera skolans undervisning.

Enkäter kan utformas på många olika sätt. Den modell som skissats ovan och som visas i bilaga 2, ger möjlighet till ansvarsfördelning mellan de skilda skolämnena. Frågan bör bli föremål för fortsatta studier.

Litteratur och källor

Tryckt litteratur

Alvesson, M. o K. Sköldberg, *Tolkning och reflektion, Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Studentlitteratur, Lund 1994.

Aronsson, Peter, *Historiebruk, att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund 2004.

Bergström, Göran o. Kristina Boréus, *Textens mening och makt, Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, Lund 2005

Bergström, Lars, *Grundbok i Värde teori*, Thales, Stockholm 1997.

Bronäs, Agneta, "Från demokrati som lydndsinstrument till demokrati som deliberation" artikel i *Vägval i skolhistorien*, 2009 nr 2.

Bibeln, 2 Mos.

Cassirer, Peter, *Stilistik & stilanalys*, Natur & Kultur, Stockholm 1999

Dahl, Eva-Lena, *Överideologi och politiskt handlingsprogram, En studie i Lockes och Rousseaus tänkande*, Acta Universitas Gothenburgensis, Göteborg 1980.

Dahl, Robert A., *Democracy and its critics*, London 1989, sv. övers. G. Hemberg, *Demokratin och dess antagonister*, Ordfront, Stockholm 1999

Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet, Utbildningsdepartementet Ds 2009:25, Stockholm 2009.

Englund, Tomas o Gunilla Svingby, "Didaktik och läroplansteori" i Marton, F. (red), *Fackdidaktik, volym 1, Principiella överväganden. Yrkesförberedande ämnen*, Studentlitteratur, Lund 1986.

Englund, Tomas, *Deliberativa samtal som värdegrund - historiska perspektiv och aktuella förutsättningar*, Skolverket 2000

Englund, Tomas, "Deliberativa samtal i ljuset av deliberativ demokrati" i Premfors (red), *Deliberativ demokrati*", Studentlitteratur, Lund 2004.

Erlingsson G.Ó. och J.. Ödalen, "Kommunalt självstyre, demokrati och individuell autonomi" i *Tidskrift för politisk filosofi* 2008:2

Folkpartiet Liberalernas partiprogram (uppdaterat 2007)

http://www.folkpartiet.se/ImageVault/Images/id_3770/ImageVaultHandler.aspx

Handel och Ekonomi, Utges av Föreningen Lärare i Ekonomiska ämnen, 4 nr /år från 1967.

Hellspong, Lennart, *Konsten att tala, Handbok i praktisk retorik*, Studentlitteratur, Lund 1992

Hellspong, L. o P. Ledin, *Vägar genom texten, Handbok i brukstextanalys*, Studentlitteratur, Lund 1997.

Hägg, Göran, *Välfärdsåren, Svensk historia 1945- 1986*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 2005.

Kennedy, Margit, *Interest and inflation free money*, Steyerberg 1988, sv övers M. Påsse, *Ekonomi utan ränta och inflation, att skapa ett penningssystem som fungerar för alla*, Korpen, Göteborg 1989.

Koranens budskap, med kommentar och noter, sv. översättning Mohammed Knut Bernström, Proprius, Stockholm 2002,

Kåver, Anna, *KBT i utveckling, En introduktion till kognitiv beteendeterapi*, Natur och kultur, Stockholm 2006.

Larsson, Hans Albin, *Vår demokratis värdegrund, Aspekter på en högst väsentlig del av lärarutbildningens allmänna utbildningsområde*, Hjalmarson & Högberg, Stockholm 2004.

Larsson, Kent, *Demokratiska dimensioner i skolans samhällsundervisning, En didaktisk studie*, Licentiatuppsats 2004;1, Pedagogiska institutionen , Örebro Universitet, Örebro 2004

Linde, Göran, *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*, Studentlitteratur, Lund 2000,

Love, John F, *Mc Donalds, behind the arches*, sv övers. M Eklöf, *McDonald´s. Affärsidén som blev en livsstil*, Svenska Dagbladets förlag, Stockholm 1987.

Lundström Mats, ”Kan definitioner av ’demokrati’ vara opartiska?”, artikel i *Tidskrift för politisk filosofi* 2001:1.

Långström, Sture, *Författarröst och lärobokstradition, en historiedidaktisk studie*, Umeå universitet, Umeå 1997.

Långström S o Ulf Viklund, *Praktisk lärarkunskap*, Studentlitteratur, Lund 2006.

Maltén, Arne, *Att undervisa – en mångfasetterad utmaning*, Studentlitteratur, Lund 2003.

Marton, Ference (red), *Fackdidaktik, Volym 1, Principiella överväganden, Yrkesförberedande ämnen*, Studentlitteratur, Lund 1986.

Melin, Lars och Sven Lange, *Att analysera text, stilanalys med exempel*, Studentlitteratur, Lund 1995

Melin, Lars, *Litterära laborationer, Tjugo experiment med text*, Ordfront, Stockholm 2002.

Molin, Lena, *Rum, frirum och moral, En studie av skolgeografins innehållsval*, Uppsala universitet, Uppsala 2006

Nationalencyklopedin,
<http://www.ne.se>

Premfors, Rune o Klas Roth (red), *Deliberativ demokrati*, Studentlitteratur, Lund 2004.

Rawls, John, *A Theory of Justice*, Harvard 1971, sv övers Annika Persson, *En teori om rättvisa*, Daidalos, Göteborg 1999.

Samhällsvetenskapsprogrammet, Programsmål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer, GyVux 1994:16, Skolverket 1994.

Samuelsson, Jan, *Islamisk ekonomi*, Studentlitteratur, Lund 2000

Selander, Staffan, *Lärobokskunskap, pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker I historia 1841 – 1985*, Studentlitteratur, Lund 1998.

Sen, Amartya, *On Ethics and Economics*, New York 1987, sv. övers. M. Eklöf, *Etik och ekonomi*, SNS, Stockholm 1995

Skolval 2006, Ungdomsstyrelsens slutrapport
http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/4028e5951724b20a011724b225570002/skolval_2006.pdf

Skolverket, *Föreskrifter om ändring av kursplaner och betygskriterier för kurser i ämnet samhällskunskap i gymnasieskolan och inom gymnasial vuxenutbildning*, SKOLFS 2008:10
<http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/05/11/skolfs200810.pdf>

Stenemo, Lars-Åke, *Minoriteter i Sverige – En diskussion kring integrering. En studie av Rosengård i ett nytt perspektiv*, Malmö 2002. (tillgänglig på Malmö stadsbibliotek)

Thurén, Torsten, *Källkritik*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1997.

Ung idag, En beskrivning av ungdomars villkor, Ungdomsstyrelsen 2007
<http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/4028e595144f328001144f46eaa00003/UNGIDAG2007WEBB.pdf>

Zackari, Gunilla o Fredrik Modigh, *Värdegrundsboken om samtal för demokrati i skolan*, Skolverket, 2002.

Öhrvall, Richard *Valdeltagande bland förstagångsväljare*, Sveriges kommuner och landsting (SKL), Stockholm 2009
<http://www.skl.se/artikeldokument.asp?C=4363&A=58591&FileID=266214&NAME=09%2D071%5Fvaldeltagande%5Fwebb.pdf>

Analyserade läromedel i företagsekonomi

Albertsson, Sten m.fl, *Mega, företagsekonomi*, Bonnier Utbildning, Stockholm 1993.

Andersson, Jan-Olof m.fl, *E 2000 företagsekonomi, Basbok 2*, Liber, Malmö 1994.

Andersson m.fl, *Access, Företagsekonomi B, Fakta*, Liber , Malmö 2008.

Andersson, Jan-Olof, *E2000, Combi B, Faktabok*, Liber, Malmö 2009.

Arnesson m.fl, *BIZ Företagsekonomi B, Faktabok*, Gleerups, Malmö 1997.

Bergengren m.fl, *Goodwill, Företagsekonomi B*, Bonnier Utbildning, Stockholm 2007.

Dahlstedt, Lena m.fl, *Kubik, företagande i flera dimensioner, Företagsekonomi B, Faktabok*, Gleerups, Malmö 2009.

Eriksson, Lars m.fl, *Take off, företagande I en n y tid, Företagsekonomi A och B*, Gleerups, Malmö 2008.

Hed m.fl, F, *Femax, Företagsekonomisk baskurs, Del 1, Orientering*, Studentlitteratur, Lund 1993.

Internetkällor (som ej finns i tryckt skrift)

Alm, Fredrik, ”När läroplanens mål och innehåll blir ämnen på schemat”, *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy*, E-tidskrift 2004:1 utg. av The Research Unit for Studies in Educational Policy and Educational Philosophy, Uppsala universitet 2004.

<http://www.upi.artisan.se/>, hämtad 2009-12-01

Aftonbladet, 2006-04-28

<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article373400.ab> , hämtad 2009-12-01.

DN.se 2006-12-05,

<http://www.dn.se/ekonomi/blockad-mot-salladsbar-i-goteborg-1.428617>, hämtad 2009-12-01.

Folkpartiet, <http://www.folkpartiet.se/FPTemplates/QuickFacts.aspx?id=20483&pID=3547>

http://www.folkpartiet.se/upload/50044/Skola_2005.pdf, hämtat 2009-12-01.

Folkpartiet, http://www.folkpartiet.se/upload/50044/Skola_2005.pdf, hämtad 2009-12-01.

Forskningsgruppen Utbildning och demokrati,

http://www.oru.se/templates/oruExtNormal_8457.aspx , hämtad 2009-10-23.

JAK-banken, <http://www.jak.se/>, hämtat 2009-12-01.

Larsson, Mats, ”Ica på dagligvarumarknaden”,

<http://www.ica-historien.se/Organisation/Centrala-ICA/ICA-pa-dagligvarumarknaden/>, hämtat 2009-12-01.

Riksdag och departement, 2009-09-08,

<http://www.rod.se/politikomraden/demokrati/MUF-drar-ifran-de-andra-ungdomsforbunden/>, Hämtad 2009-12-01.

Sydsvenska dagbladet, Postis, 2005-07-09,

<http://w2.sydsvenskan.se/postis/inlagg.php?subject=4&thread=71931>, hämtad
2009-10-24.

DVD-film

Mario León, *Tänk om*, DVD, JAK Medlemsbank, Sverige 2004.

Personlig e-post

Bronäs, Agneta, Mejl 2009-09-09 och 2009-09-24 (lämnat godkännande till citering).

Bilaga 1 – Kognem

Identifieringen av kognem i de delar av lärobokstexterna som redovisas under 'Vem beslutar och vem har inflytande.

Agent (A), Händelse (H), Objekt (O), Plats (P) och Tid (T)

BIZ

O	Medbestämmandelagen
H	reglerar hur
A	de anställdas fackliga organisationer
H	kan vara med
T	då
H	beslut fattas i.
O	företag.
T	Fortfarande är det
A	företagaren och dennes företrädare
H	som fattar de
O	slutgiltiga besluten.
A	Men facken
H	har rätt och möjlighet att delta både i
T	de förberedande
O	diskussionerna och i själva avgörandet
O	Medbestämmandeavtal
H	har
A	de anställda
O	inflytande
H	på ett bättre sätt flätats in i
O	hela företagets verksamhet
A	Fackens representanter
H	Finns numera med i
O	lokala ledningsgrupper, förändringsgrupper och rekryteringsgrupper
H	Detta innebär att
A	de anställda
H	får fram sina
O	åsikter
O	(genom) hela beslutsprocessen
H	och kan på olika sätt
O	påverka företagets verksamhet

E2000

O	MBL
H	ger
A	de fackliga organisationerna
H	rätt att få
O	information och att förhandla
T	men inte att slutligen
O	bestämma
O	Den rätten
T	har alltid
A	arbetsgivaren
H	Även om han är tvungen att
O	förhandla (först)
P	såväl lokalt som centralt, om
A	Parterna
O	(Inte) kommer överens
H	Endast genom
O	förhandlingar
H	kan den
A	fackliga organisationen
O	försöka påverka
A	arbetsgivaren
H	och uppnå
O	medinflytande
A	Många fackliga organisationer
H	har slutit
O	medbestämmandeavtal
H	som t.ex. ger rätt att vara med att
O	bestämma om anställningar och andra personalfrågor samt större investeringar
O	(I) en del företag
H	sitter också
A	fackliga funktionärer
H	med i
O	företagets styrelse

E2000 Combi

O	Syftet (med)
O	lagen om medbestämmande i arbetslivet (MBL)
A	(är att) de anställda
H	ska få
O	inflytande i arbetslivet
O	MBL
H	ger inte
O	några direkta rättigheter (för)
A	enskilda anställda
H	utan istället
O	indirekta
H	genom
A	deras arbetstagarorganisationer

FEMAX

H	Det råder inget tvivel om
A	vem
H	som bestämmer i företagen
O	Den första paragrafen i ett kollektivavtal
H	ger besked: .. äger
A	arbetsgivaren
H	rätt att leda och fördela arbetet samt att antaga, uppsäga eller avskeda
A	befattningshavare
O	Ägandet, dvs. pengarna
H	ger
O	makt
H	Detta är en gammal sanning. Men med åren har en annan gammal sanning blivit allt tydligare
O	Även kunskap
O	ger makt
T	I dagens
O	komplikerade företag
H	är kunskapen spridd bland företagets
A	alla anställda,
T	samtidigt
O	som ägandet
H	ofta är splittrat på många
A	intressegrupper

O	Makten
H	är därför inte så entydigt fördelad som §1 ger besked om utan
A	alla parter
T	måste ständigt
H	finna argument för att behålla sitt
O	inflytande.
A	Ingen part
H	kan i praktiken vara säker på att få utöva ett
O	bestämmande – i regel får
A	man
H	nöja sig med ett
O	medbestämmande.

KUBIK

A	Företaget och
A	de lokala fackliga organisationerna
H	kan träffa ett
O	medbestämmandeavtal
H	där det framgår vilka frågor
A	de anställda
O	få vara med och bestämma om
T	När
A	arbetsgivaren och
A	arbetstagarorganisationen
H	inte kommer överens så är det
A	arbetsgivaren
O	som bestämmer

MEGA

O	MBL
H	ger möjlighet,
O	lagen
H	förutsätter rentav att
A	parterna, främst på central nivå,
H	ingå
O	kollektivavtal om medbestämmande, MBA
O	I dessa avtal
A	(kan) man
H	ändra på
O	reglerna
H	avtala bort
O	dem

H	och komplettera med helt
O	andra, längre gående regler om medbestämmande.
H	Det har i vissa fall fällt
O	medinflytande, exempelvis på personalpolitikens område
H	Inte heller
O	MBA
T	som nu
H	finns på
O	flertalet avtalsområden

H	har gett
O	något medbestämmande värt namnet

TAKE OFF

O	Lagen
H	ger rätt till
O	medbestämmande
O	eller snarare medinflytande
A	för de fackliga representanterna
A	(ej enskilda anställda)

Bilaga 2 - Min åsiktsprofil

Sakfråga	Vikt-poäng	M	Fp	C	Kd	S	Mp	V
Ekonomiska ämnen								
Medbestämmande (MBL)								
Konsumentpolitik								
Etc								
Fysik (NO)								
Kärnkraftpolitik								
Vindkraftpolitik								
Etc								
Restaurang, hemkunskap								
Ekologisk mat - jordbrukspolitik								
Total viktad poäng	---							

Sakfrågepoäng

Notera de olika sakfrågorna efter de olika ämnesområden du arbetar med i skolan. Tag reda på de olika partiernas uppfattning i frågan eller sakområdet.

Ge betyget 5 åt det parti vars uppfattning du delar. Betyget 1 tilldelas det parti vars politik du tar avstånd ifrån. Andra partier ger du betyg däremellan. Du kan mycket väl ge samma betyg åt flera partier. Du behöver inte använda hela betygsskalan.

Viktpoäng

När terminen är över, ger du de olika frågorna en viktpoäng. Kanske du tycker skolan är den mest viktiga frågan för dig och viktar den med 10. En för dig oviktig fråga viktas du med 1.

Beräkna viktad sakpoäng

Du beräknar sedan viktad sakpoäng. Multiplicera sakfrågepoängen med viktpoängen. (Skriv denna poäng med till exempel rödpenna i samma ruta som sakfrågepoängen).

Summera de viktade sakpoängen för respektive parti. Du har just tagit fram Din politiska profil.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.